TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VII. DİZİ — Sa. 73

YUSUF AKÇURA

ÜÇ TARZ-I SİYASET

TÜRK TARIH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1976

İ Ç İ N D E K İ L E R

Ö N S Ö Z

Ord. Prof. ENVER ZİYA KARAL

Yusuf Akçura, Osmanlı İmparatorluğunun son yirmi yılında, Türkçülük savaşına katılanlar arasında yer almıştır. Cumhuriyet devrinde de bu yerini korumuştur. Yaşamı dalgalı ama başarılı geçmiştir. Siyasal çalışmaları, yazarlığı, özellikle siyaset ve tarih konuları üzerine düşünceleri ile kültür hayatımızda canlılığı sürecek olan bir etki yapmıştır. Bu etkiyi belirtmek için kaleme alınmış olan bu yazı, iki bölümü kapsamaktadır. Birinci bölümde Akçura'nın kısa bir biyografisi verilecektir. İkinci bölümü ise "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı yazısı ile bu yazı hakkında yapılan eleştirilere dair olacaktır.

Yusuf, 1876 yılının aralık ayının ikinci gününde, Volga suyu kıyısında Simbir kentinde dünyaya gelmiştir. Ailesi varlıklı idi. Babası Hasan Bey Akçura fabrikatör idi. Anası Bibi Banu Hatun, Kazan'ın tanınmış ailelerinden Hasanoğullarındandı. Amcalarından İbrahim Akçura, Türk dili ve edebiyatı konularında geniş bilgi sahibi idi. Türkçülük çalışmalarında, sonraları ün kazanacak olan, İsmail Gaspirinski eniştesi idi. Böyle bir aile ortamından gelmesi, Yusuf'u rahat bir çocukluk yaşamı için aday göstermekte idi. Oysa ki hiç de öyle olmadı. İki yaşını bitirmeden babası öldü. Anası çuha fabrikalarını iyi yönetemedi, işleri moral yıpratıcı düzeyde bozulunca Banu Hatun Yusuf ile İstanbul'a göçetmek zorunda kaldı. (1883).

Volga kıyılarından Boğaziçi sahillerine geldiği sıralarda Yusuf yedi yaşlarında bir çocuktu. Sarı saçlı idi. Yüzünün hatları ince, bakışları çoğu çocuklarınki gibi canlı ve tatlı idi. Gelişmekte olan karakteri, gelecek için ümit verici idi. Yusuf, normal denecek bir ilk ve orta öğrenim gördükten sonra Harp Okuluna girdi, çalışkanlığı ile dikkati çekti. 1897 de kurmay sınıfına geçmeyi başardı. Çoğu kurmay adaylarının Abdülhamit istibdadına karşı duyduğu nefreti o da duymakta idi. Özgürlük üzerine yazılmış, okunması yasak edilmiş yazıları gizlice okumakta idi. Bir kez tutuklandı ise de bağışlandı. İkinci kez tutuklandığında, harp divanına verilerek yargılandı, askerlik mesleğinden çıkarılarak Ferid (Tek) ile birlikte Trablusgarb'a sürgün edildi.

Yusuf Akçura, uzun süre sürgün hayatı yaşamadı, bir kolayını bularak arkadaşı Ferid (Tek) ile birlikte bir Maltız kayığı ile Avrupa yakasına kaçmayı başardı. Paris'e geldi. Askerlikten başka bir yüksek öğrenim seçmek gereğini anlıyordu. İstemediği ve düşünmediği halde siyaset yoluna atılmıştı. Serbest Siyasal Bilgiler Okuluna girdi. 1902 yılında, bu okulda, öğrenimini başarı ile bitirdi. Yusuf'u artık Paris'te tutan bir şey kalmamıştı. Türkiye'ye dönmesi yasaklanmış olduğu için Rusya'ya, amcasının yanına döndü. Bu dönüş Yusuf'un yaşamında bir dönüm noktası olabilirdi. Amcası çok zengindi, fabrikaları vardı, çocuğu olmadığı için Yusuf'u kendisine mirasçı yapmak istedi. Ona sermayeyi yöneltmek ve üretmek yollarını öğretmeye koyuldu. Yusuf, dimağında kaynaşan uluşçuluğa ilişkin sorunları geriye iterek, kendisini iş hayatına vermeye çalıştı. Defterler arasına gömülmeye, işçiler arasına karışmaya hatta, mal sürümü sağlamak için, panayırları dolaşmaya başladı. Ne var ki, servet kazanmak onun eyilimine uymuyordu.. Kimilerinin çok kazanması için, başkalarının çok kaybetmesi gerektiğini anlamakla zihni bulanıyordu. Geceleri fabrikalarda çalıştırılan kız ve erkek çocukların durumu yüreğini dağlıyordu. Amca ile yeğen arasında servete karşı beliren bu değişik görüş, çözümü olanaksız bir anlaşmazlığa yol açtı ve ayrılık ile sonuçlandı.

Amcasını milyonları ile başbaşa bırakan Yusuf, yüreği rahat, düşüncesi bağımsız Kazan'a geliyor. Mahmudiye medresesinde tarih ve coğrafya öğretmenliğine başlıyor. Bir yandan da *Kazan Muhbiri* Gazetesi'ni çıkarıyor. Rusya dışında, Abdülhamit istibdadına karşı çalışan Genç Türkler ile ilişki kuruyor. Mısır'da yayımlanan *Türk* adlı gazeteye "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı yazısını, buradan gönderecektir.

1908 yılında İkinci Meşrutiyetin duyurulması üzerine Yusuf, İstanbul'a geliyor. Hayatında yeni bir çalışma devresi başlıyor. Önceleri siyasal faaliyetleri nedeniyle kovulmuş olduğu Harp Okulu'na siyasal tarih öğretmeni atanıyor. Aynı yılda Türk illerini ve kavimlerini tanıtmak amacıyla, "Türk Derneği" adiyle bir cemiyet ve bir dergi kurucuları arasındadır.

1911 yılında, Yusuf'u, Darülfünun (Üniversite) da Siyasal Tarih Profesörü, ve *Türk Yurdu* Dergisi'nin ikinci, sonrada birinci müdürü görüyoruz.

1912 de Türklerin ulusal eğitimini ve ekonomik düzeyini yükseltmek için açılan Türk Ocağı kurucuları arasındadır.

Genel Savaş'ta görev ile Rusya'ya gönderiliyor. Türk Bağımsızlık Savaşı başlayınca Anadolu'ya geçiyor. T. B. M. Meclisine mebus seçiliyor; Dış İşleri Encümeninde çalışıyor. Yazarlık da yapıyor. Ankara Hukuk Okulunda öğretim üyeliğine atanıyor. 1932 de Atatürk'ün uygun görmesiyle Birinci Türk Tarihi Kongresine Başkanlık ediyor. İki yıl sonra, mebusluğu üzerinde kalmak üzere, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yakınçağ Tarihi Profesörlüğüne de atanıyor. Bu arada yine Atatürk'ün uygun görmesiyle Türk Tarih Kurumu Başkanlığı da yapmıştır.

Yusuf'un, yaşamı boyunca, yayınlamış olduğu makale ve yazıları üç bölüme ayrılabilir :

1 — Genel Türk tarihi, özellikle, Türkçülüğe ilişkin yapıtlar.

2 — Osmanlı tarihi konusundaki yapıtlar.

3 — Avrupa'nın yakınçağ tarihi'nin siyasal, sosyal ve ekonomik konulariyle ilgili yazıları.

Bu başlıklardan da anlaşılacağı üzere, Yusuf'un entellektüel yaşamının mihveri tarihtir. Tarih yazarlığını ve Tarih Öğretim Üyeliğini birlikte yürütmüştür. Devrinde tarihin neye yaradığı konusu Avrupa'da henüz çözülmüş değildi.

Kimi tarihçiler, tarihin bağımsızlığına bir sınır çizmiş olmamak için, tarihten edilecek istifadeler konusunda fikirlerini açıklamaktan çekinmişlerdir. Yusuf'a gelince o, tarih tarih içindir, başka bir deyimle tarih, matematik ilimlerinde olduğu gibi, soyut gerçekler aramak içindir ilkesini kabul etmiyor. Tarihten istifade edilmez kanısında olanlara karşı, düşüncesi şudur:

"Tarihi, hayatta kendisinden faydalanılmayan kimi soyut gerçekleri öğrenmek için tetkik etmiyoruz. Tarih, bağlı bulunduğumuz insan toplumunun belli zaman ve alanda çıkarını sağlıyacak bilgi, düşünce ve duygu verebileceği için önemlidir". Yusuf'un Türkçülüğünün temelinde ve amacında tarihin anlamına ilişkin bu düşünce egemendir [1].

Yusuf'un Türkçülüğünün, üç ortamda geliştiği görülmektedir. İstanbul'da, Rusya'da ve Fransa'da. İstanbul'daki ortam üzerine, sonraları kendi kaleminden çıkan ve *Türk Yılı*'nda yayınlanan biyografisinde, şu sözleri dikkati çekicidir: "Akçura oğlu Yusuf'un biraz şuurlu Türkçülüğü Harp Okulu sıralarında başlar. O zamanlar, Yunan

[1] Eserlerin bir listesi bu yazının sonuna eklenmiştir.

savaşı öncesinde, Necip Asım Beylerin, Veled Çelebi Efendilerin, Tahir Beylerin Türkçülüğe ilişkin yazıları yayınlanmakta idi. İsmail Gaspirinski'nin *Tercüman*'ı da bir aralık İstanbul'a gelip dağıtılıyordu. Akçura oğlu'nun bu yazılardan etkilenmiş olduğu kesindir".

Yusuf'un Rusya ortamından almış olduğu etkinin duygusal ve fikirsel yönleri olduğu anlaşılmaktadır. Harp Okulu öğrenciliği sıralarında, tatil aylarını geçirmek üzere, Rusya'ya gittiğini söyler. Orada Orta Asya Türklüğü ile temasa gelir, Başkırdistan bozkırlarında dolaşır, çadır hayatı yaşar; kımız içer. Sözün kısası, kuzey Türklüğünün sosyal yaşamını, düşünce akımlarını inceler. Aynı zamanda, ünlü Türk bilginleri ile de görüşür. Yusuf'un bu temaslarından edindiği fikir şudur: Osmanlı Türk aydınları, Osmanlı İmparatorluğu dışındaki Türklerin (Kuzey Türkleri) genellikle, dil ve tarih konulariyle ilgilenmektedir. Yusuf, bunu yetersiz görmekte, çağdaş fikir akımlarının ve bu akımların önderlerinin de bilinmesini gerekli bulmaktadır. Böylece, Osmanlı Türklüğü ile Kuzey Türklüğü arasında bir duygu ve düşünce köprüsünün kurulmasını istemektedir. Bu nedenledir ki, henüz Harp Okulunu bitirmeden, Şehabettin Elmercanî'nin hayat hikâyesini yazıyor ve 1897 de İstanbul'da *Malûmat* Dergisi'nde yayımlıyor. Mercanî, Kazan'da dinde reform ve ulusal uyanış akımının önderidir. Müslümanlıktan başka bir değer bulunduğunu bilmeyen Kazanlılara, sert bir dil ile, bir de ulus kavramının var olduğunu öğretmeye çalışmaktadır. Mercanî makalesi, Yusuf'un yayımlanan ilk yazısıdır.

Yusuf'un Türkçülük konusunda gelişip olgunlaşması, doğrultusunu bulması, Paris ortamında gerçekleşmiştir. Onun Paris'e geldiği sıralarda, XIX. yüzyılın ilk yarısında büyük devrimlerin meydana çıkarmış olduğu tezatlar, keskinleşmiş şiddetli bir çatışma devresine girmiştir. Fransa, daha doğrusu Paris bu konuların fikir harmanı haline gelmiştir. Yalnız Fransızlar değil, yabancılar bile düşüncelerini açıklayabiliyorlar. Kapitalizm, emperyalizm, sömürgeciliği yücelten akımlar yanında 'sosyalizm, komünizm, hatta anarşizim gibi fikir akımları sürüp gitmektedir. Ulusçuluk bakımından da Avrupa yeni bir aşamaya girmiştir. Avrupa haritasında küçük devletler yer almaya devam etmekle beraber Gobineau'nun ortaya atmış olduğu ırklar varsayımına dayanan büyük ulusal devletler kurma fikri şişmanlıyordu. Almanlar Pancermanizm, Ruslar Panislavizm ile en büyüklük yarışına girmişlerdi. Bunların yanında bir Panlatinizm hatta bir de Panamerikanizm geliştirmek gibi, tüm uydurma bir düşünce emeklemekte idi.

Bu fikir furyası arasında Osmanlılık ne olacaktı? Bu terimin anlamı, çağdaş anlamda ne ırk, ne ulus ne de tam olarak ümmet değildi. Yusuf, Paris'e geldiğinin ilk aylarında bir şaşkınlık devresi geçirdi. Büyük bir kentte yolunu şaşırmış gibi idi. Ona izleyeceği doğrultuyu gösteren, kendisi gibi bir Türk milliyetcisi oldu; Doktor Şerafettin Mağmumî, özetle, şunları söylemişti : Osmanlılık fikri çürüktür, çeşitli toplulukların uzlaştırılması olanağı kalmamıştır.. Türk ulusseverliği dışında, kurtarıcı hiçbir fikir yoktur. Yusuf'un dimağı bu düşünceye açıktı. Serbest Siyasal Bilgiler Okulunda dinlediği öğretim üyeleri de bu düşünceyi berraklaştıran, sistemleştiren ve dolayısıyle destekleyen kimselerdi. Yusuf, bu öğretim üyelerini : Ciddî yurtseverler, diye vasıflandırır, onları sahalarında uzman tanır, kendilerinden feyz almış olduğunu söyler :

Albert Sorel, Yakınçağ tarihinin dokusuna ulusculuğun egemen olduğunu anlatmaktadır. Brentano, tarih olaylarının akışında ekonomik etkenlerin üstünlüğünü kabul etmektedir. Boutmy siyasal ve sosyal örgütlerin gelişmesi ile ulusların psikolojisi arasında sıkı bir bağıntının sürüp gittiği tezinin savunucusudur. Yusuf, Serbest Siyasal Bilgiler Okulunu, doğuya ancak kimi kırıntıları gelebilen, siyasal ve sosyal fikirlerin kaynaklarından biri sayar. İlme susamış gençlerin bu kaynaktan kana kana içebildiklerine inanır.

Yusuf'un yazarlığı İstanbul'da Harp Okulu öğrenciliği sırasında başlamıştı. Paris'te sözü geçen okulu bitirmeyi beklemeden bu yazarlığa devam etti. Ahmet Rıza'nın çıkarmakta olduğu *Meşveret* Gazetesi'ne tarih konuları üzerine makaleler yazdı. Fransız tarihçilerinden A. Malet ile Debidur'un Osmanlı tarihi üzerindeki çarpık düşüncelerini eleştirdi. Bütün bu yayımlarda, iki husus dikkati çekmektedir. Birincisi Yusuf'un "Osmanlı Milleti" deyimini kullanmaktan çekinmiş olmasıdır. İkincisi de Osmanlı Devletinin kalkınması için yönetim biçiminin değişmesini yeterli görmemesi, Osmanlı toplumu için geniş çapta bir devrime ihtiyaç göstermesidir.

Yusuf'un yazarlığı konusunda, okuldan diploma almak için 1903 yılında savunmuş olduğu : "Osmanlı Devleti Örgütleri Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı tezine de işaret edilmelidir. Tezin önemi şu noktalarda belirmektedir. Bir Türk yazarı, ilk kez, Fransızca olarak, bu konuda, olayları örgütlerle açıklamaya çalışmıştır; açıklamasında sıkı bir eleş-

tiri yöntemi kullanmıştır; tezin sonunda pratik bir sonuca varmıştır. "Genç Türklerin uğrunda çalıştıkları Osmanlı milleti oluşturma haraketi, boş bir girişimdir. Tek çıkar yol ulusculuktur". Yusuf bir yıl sonra, Osmanlı Devleti için tutulacak siyasal mesleğin ne olduğunu göstermek için ünlü "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı yazıyı yayımlamıştır.

"Üç Tarz-ı Siyaset" tez karakteri taşıyan büyük bir makaledir. Rusya'da yazılmış, Mısır'da Abdülhamit istibdadına karşı savaşan *Türk* Gazetesi'nin 24-34 üncü sayılarında yayımlanmıştır. Bundan sonra, Mısır'da ve İstanbul'da olmak üzere iki kez basılmıştır. İstanbul baskısı 1327 (1912) tarihlidir, Yusuf'un makalesinden başka, Ali Kemal'in buna bir eleştiri yazısiyle, Yusuf'un arkadaşı Ferit (Tek)'in Ali Kemal'e cevap niteliğinde bir mektubunu kapsamaktadır.

"Üç Tarz-ı Siyaset"te Yusuf'un üzerinde durmuş olduğu ana konular sırasiyle şöyledir:

1 — Bir Osmanlı ulusu meydana getirmek,
2 — İslâmcılığa dayanan bir devlet yapısı kurmak;
3 — Irka dayalı bir Türk siyasal ulusculuğu meydana getirmek.

Yusuf, bu üç fikir akımına, Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük adını verdiği gibi, bazen de üç meslek-i siyasî de demektedir. Bunlardan herbirinin nitelik, gelişme ve yararları üzerinde durur, ayrıca hangisinin izlenmekte olduğunu veya izlenebileceğini inceler. Yusuf, sözü edilen üç siyasal mesleği batı çıkışlı sayar, herbirine egemen olan ana fikirler şöyledir :

Osmanlılık : Yeni anlamda bir Osmanlı milleti oluşturmaktır. Bunun için cins, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin Osmanlı halkları, haklar ve ödevler bakımından eşit duruma getirilecektir. Böylece, ve ortak bir vatan kavramı etrafında Amerikan ulusu gibi, bir Osmanlı ulusu oluşturulacaktır. Osmanlı ulusunu yaşatmanın tek amacı, İmparatorluğu parçalanmaktan kurtarmak, mevcut sınırlarını korumaktan ibaret olacaktı. Yusuf'a göre Osmanlılık fikir ve eylemi, Fransa'nın liberal milliyet anlayışına göre Mahmut II devrinde başlamıştır. Abdülmecid devrinde geliştirilmiş, Âlî ve Fuad Paşalar zamanında en yüksek düzeye ulaşmıştı. Fransa'nın 1870-71 de Prusya'ya yenilmesi üzerine, batıda ırka dayalı milliyet anlayışının gelişmeye başlaması üzerine öneminden kaybetmeye başlamıştı

Yusuf, Osmanlı milletini oluşturmanın Osmanlı Devleti için yararlı olacağı kanısındadır. Ne var ki böyle bir eylemde çeşitli sakıncalarla

olanaksız görmektedir. Sınırların korunmasını, devlet için yeterli bir amaç saymamaktadır. İmparatorluk halklarının örgütlenip bir millet haline getirilmesinde, devletin kurucuları ve yöneticisi olan Türkler eriyip gidecek, egemenlik Arap çoğunluğuna geçecektir. Yusuf, Osmanlı topluluklarının birbirleriyle kaynaşmayı istemeyeceklerini de öngörmektedir. Hatta böyle bir denemeye Rusya'nın siyasal ve mezhepsel nedenlerle; bir bölüm Avrupa kamu oyunun dinsel sebeplerle direneceğine inanmaktadır. Bütün bu kanıtlara dayanarak Osmanlılık konusunda Yusuf'un vardığı sonuç aynen şudur : "Zannımca artık Osmanlı milleti meydana getirmekle uğraşmak boş bir yorgunluktur".

İslâmcılık : Dünyadaki Müslümanlardan bir İslâm birliği meydana getirilmesi fikri ve eylemidir. Yusuf'a göre bu fikir de Osmanlılık gibi, Avrupa çıkışlıdır. Osmanlı İmparatorluğunda, Osmanlılık fikrinin zayıflaması üzerine, Abdülaziz devrinde başlamıştır. Avrupa siyaset yazarları buna Panislâmizm de demişlerdir. Abdülhamit Panislâmizmi fikir halinden eylem durumuna getirmiştir. Sarayda, toplum hayatında, eğitimde ve dış siyasette İslâmcılığa yer verilmiştir. Ayrıca Müslüman memleketlerinde de geniş bir Panislâmcı propogandaya girişilmiştir.

Yusuf, İslâmcılığı azametli bir tasarı olarak görür. Gerçekleştirilmesi yolunda raslanacak güçlükleri şu noktalar etrafında toplar : Tanzimatın Osmanlı toplulukları arasında yaymayı amaç tuttuğu siyasal ve hukuksal eşitlik artık söz konusu olmayacaktır. Bu yönden Osmanlı uyrukları arasında düşmanlıklar bile başlayacaktır. Hatta Türkler arasında dinsel ve mezhepsel geçimsizlikler çoğalabilecektir. Müslüman tebaaya sahip büyük devletler de bu tasarının gerçekleşmesine engel olmaya çalışacaklardır.

Bu olumsuz etgenlere karşıt, İslâmcılığı kolaylaştırıcı etgenleri de Yusuf şöyle işaret eder: Osmanlı memleketlerinde din esasına dayanan güçlü bir Müslüman birliği kurulacaktır. Bu, dünyadaki Müslümanların halife etrafında toplanması için sağlam bir zemin hazırlayacaktı. Yusuf, Müslümanlıkta din ile devletin bir bütün olarak kabul edilmiş olmasını, Kur'anın ana kanun niteliği taşımasını, Arapçanın din dili, hatta bir dereceye kadar ilim dili yerini tutmasını, halife'nin Müslümanlarca imam kabul edilmekte olmasını, İslâmcılığı kolaylaştırıcı etgenler arasında görmektedir. Yusuf, İslâmcılık siyaseti üzerine sıraladığı olumlu etgenler ağır basmakla beraber, bu siyaset için öncelik tanımıyor. Müslüman birliğinin meydana getirilmesinin uzun zamana bağlı bir iş olduğunu_işaret etmekle yetiniyor.

Türkçülük : Türkçülük, Yusuf'un tezinin son bölümüdür. Buna "Tevhid-i Etrak", "Türklük" veya "Türk milliyet-i siyasiyesi" dediği de oluyor. Bu konudaki düşünceleri özetle şöyledir: "Türk birliği ilkin Osmanlı İmparatorluğunda Türklerin, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksun olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesiyle başlayacaktır. Sonra, Asya kıtasıyle Doğu Avrupa'da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek azametli bir siyasal milliyet meydana getirilecektir.

Türk birliği fikri çok yenidir. Tarihte örneği yoktur. Ne Osmanlılar devrinde, ne de daha önce izine raslanmamaktadır. İstanbul'da son yıllarda Türk milliyeti yanlısı kurulan bir merkez var ise de bunun çalışmaları siyasal olmaktan çok bilimseldir. Osmanlı Devleti dışında çeşitli memleketlerdeki Türkler arasında da bu siyasal Türkçülük ya yoktur, ya da Rusya Türkleri arasında olduğu gibi belirsizdir. Türk birliğinde en büyük rolü Osmanlı Devleti oynayacaktır. Bu rol, Japonya'nın sarılar âleminde oynamakta olduğu rolün, beyazlar arasında benzeri olacaktır.

Türk birliğinin sağlayacağı bu yararlar yanında kimi zararları olması da doğaldır. Özellikle Osmanlı halkından Türk olup da Müslüman olmayan ve Türkleştirilmesine olanak bulunmayan topluluklar Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmak isteyeceklerdir. Hatta, yoğun Türk halkına sahip olan Rusya'nın da Türk birliğine engel olmak isteyeceği aşikârdır. Bütün bu engellere ve Türklerden çoğunun geçmişlerini unutmuş olmalarına rağmen Türklerin büyük bir kısmının Müslüman oluşu Türk milliyetinin teşekkülünde önemli bir etgen olacaktır"

Yusuf, "Üç Tarz-ı Siyaset" üzerinde düşüncelerini şöyle bir sonuca vardırmaktadır : "Osmanlı milleti yaratmak, kimi yararlar kapsamakta ise de, eylem dışıdır. Müslüman birliği veya Türk birliğine yönelen siyaset, Osmanlı Devleti için aynı çıkarları ve sakıncaları kapsamaktadır. Eylem yönünden de aynı kolaylık ve güçlük vardır, denilebilir. Böyle bir durumda İslâmlık ve Türklük siyasetlerinden hangisi yürütülmelidir?" Yusuf'un tezi, bu soru ile ve aydınları düşünmeye davet etmekle sona ermektedir.

ÜÇ TARZ-I SİYASETİN TEPKİLERİ

Yukarıda özeti verilen Üç Tarz-ı Siyaset'in tepkileri aynı yıl *Türk* Gazetesinde yayımlandı. Ali Kemal, "Cevabımız" başlıklı yazısında. Yusuf'un düşüncelerini ağır bir dil ile eleştirdi. Eleştirisinde onları akıl dışı, ham hayal, edebiyat idmanı olarak vasıflandırdı. "Bizim için Türk'ü bir İslâmdan, İslâmı bir Türkten, Türk ve İslâmı Osmanlılıktan ayırmak olağan değildir" dedikten sonra, uzak ve yakın tarihimizde bu üç meslekten herhangi biri için çalışılmış olmadığında direndi. Mahmut II'den Mithat Paşa'ya kadar, Tanzimat devrinde kimsenin Bulgar'ı, Rum'u, Sırb'ı, Ermeni'yi... Osmanlılık fikrine getirmeyi düşünmemiş olduğunu da belirtti. Ali Kemal, Napoleon III'e bağlanmak istenen, Osmanlı milleti yaratmak fikrinin, tarihsel kanıtlara oturtulmak istenmiş olmasını, yüce tarih bilimine saygısızlık olarak noktalamakla bu konuya son vermektedir.

İslâm birliği konusunda, Ali Kemal'in eleştirileri şu ana fikirlerde göze çarpmaktadır :

1. Garip bir tasarı, hiçbir zaman gerçekleşmiş olmadığı gibi, girişime bile değer görülmedi. Ham bir hayalden ibarettir.

2. İslâm birliği için, İslâm tebaasına sahip Fransa, İngiltere ve Rusya gibi devletlere meydan okumak gücünde olmalıyız... Hayal dışı bir tasarı ....

3. Bu konuda ciddî fikir hazırlıkları da yok. Zamanımızda Asya'nın, Afrika'nın, Avrupa'nın Müslümanlarını birleştirmek suretiyle bir İslâm Devleti meydana getirmek kuru bir vehimdir.

Türk birliğini eleştiride ise, Ali Kemal aynı kanıtlar üzerinde aynı mantık ile yürümektedir. Tarih ve coğrafya'dan hareket ederek, dağınık olan Türkleri birleştirmenin dünyayı alt üst etmek demek olacağını öne sürmektedir. Kırım'ı koruyamayan Türkler hangi güçle Asya Türklerini birleştirecektir. Kaldı ki memleketimizde bir Türkçülük akımı bile bulunmamaktadır.

Ali Kemal, kurtuluş yolu olarak şunu önermektedir : "Bir toplumun gücü, o toplumu meydana getiren bireylerin kişi olarak salâhına bağlıdır. Ne vakit Türkler memleket içinde ve dışında kişi olarak yükselirlerse, para, düşünce ve bilim yönünden güç kazanırlar ve servet sahibi olurlarsa, bu Türk Devleti de o feyzlerin ürününü görür".

Türk Gazetesinde Ali Kemal'in yazısını "Bir Mektup" başlığı ile Ferit (Tek)in yazısı izlemiştir. Kapsamakta olduğu fikirler itibariyle bu yazı iki bölümdür. Birinci bölüm Ali Kemal'in eleştirilerine cevaptır. İkinci bölüm ise Yusuf'un kimi düşüncelerine karşı direk bir tenkittir.

Ferit, Ali Kemal'in, özellikle, İslâmcılık ve Osmanlılık düşüncelerine karşı cephe almaktadır. İslâmcılığın tarihsel bir gelenekten yoksun olduğunu kabul etmiyor. Yavuz Sultan Selim'in Arap memleketlerini almasını, Mısır'ı açmasını, halife ünvanını almış olmasının, Osmanlı tarihçilerince de kabul edildiği gibi bir İslâm siyaseti izlemiş olduğunu gösterdiği kanısındadır. Hicaz'ın korunmasını Anadolu'nun korunmasından üstün tutan Abdülhamid'in siyasetini de İslâmcılık doğrultusunda görmektedir.

Osmanlı milleti meydana getirilmesi konusunda da Ferit, Ali Kemal'in kanıtlarını çürütmektedir. Ferit'e göre Tanzimatın tek amacı bir Osmanlı milleti yaratmak idi. Batıdan alınan yeni hukuk sistemi ile, buna dayanılarak girişilen yeni yönetim biçiminin anlamı nedir? Cemaat topluluklarından bir Osmanlı tâbiiyetinin yaratılması, Hıristiyanlara devlet memurluklarının açılması, eğitim programlarına Türkçenin konulması, Mithat Paşa Anayasasında Türkçenin resmî dil olarak kabul edilmesi, Osmanlı topluluklarını bir millet olarak oluşturma yolunda kanıtlar değil midir? Eskiden din adına yapılmış olan temsil siyasetinin, bu kez, Osmanlılık adına yapıldığını Ferit kabul etmektedir.

Yusuf'un fikirleri üzerine, Ferid'in eleştirisi şu noktalar etrafında toplanmaktadır :

1. Osmanlı milleti yaratmanın olanaksız olduğuna inanmıyor.

2. İslâm birliği ile Türk birliğinin güçlük ve kolaylık bakımından eşit sayılmasını uygun görmemektedir.

3. Ferid, İslâm birliği gerçekleştirilmesini ne bugün ne de yarın için kabil görmüyor. Türk birliği politikası izlemenin hâl için değil, ancak gelecek için düşünülebileceği kanısındadır. Ferit, Osmanlı milliyeti siyaseti izlenmesi konusunda ise, bu siyasetin geleceğinin parlak ve ümit verici olmadığını söyledikten sonra şu pratik sonuca varmaktadır : Fakat Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu koşullar içinde izlenmesi en kolay ve en yararlı olan osmanlı siyasetini izlemektir.

ÜÇ TARZ-I SİYASET ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Yusuf'un 32 sayfalık bir makaleye sıkıştırmış olduğu fikirler çeşitli yönlerden önemlidir. Bilindiği gibi Osmanlı Devletinde hukuk, devlet ve siyaset felsefesi şeriat kalıpları içinde dondurulmuştur. Bu nedenle siyasal bilimler, diğer bilimlere paralel bir gelişme göstermekten uzak kalmıştı. Tanzimattan önce yapılan reform hareketlerinde girişim, padişahlar veya onların desteğini kazanmış olan sadrazamlarca yapıldığı için, Devletin bünyesini veya genel siyasetini eleştirme, tabiatiyle söz konusu olamazdı. Hatta batı etkisiyle, Tanzimat devrinde yapılan ve kimi aydınların yapılmasını önerdikleri reform hareketlerinde, şeriat'a daima uygun bir yer verildiği için siyasal düşünce özgürlük sınırları içinde tam olarak hareket edememiştir.

Yusuf'un "Üç Tarz-ı Siyaset"i, bu koşullar gözönünde tutulunca, layik düşüncenin tam ve mükemmel bir yapıtı olarak görünür. Hiçbir sorunun ortaya konulmamasında ve eleştirilmesinde "şeriattan" faydalanılmaya gidilmemiş olması nedeniyle siyasal düşüncenin dinsel düşünceden ayrılması konusunda bir başlangıç bile kabul edilebilir.

Söz konusu yapıtın öteki genel özelliği, yöntem ve sistem biçiminde göze çarpmaktadır : Bu yapıttan önce, Osmanlı saltanatının son devredeki siyaset biçimlerini sıralayan, belirten ve herbir biçime belli bir ad vererek esas hatlarını sivrilten bir eser yazılmış değildir. Bundan başka, yüzyıla yakın, dil, edebiyat, filoloji ve hatta siyaset alanında Türkçülük fikri ve fikir akımı, var olduğu halde, Türk milliyetçiliğinin siyasetteki değer ve önemine dair "Üç Tarz-ı Siyaset"ten önce bu derece açıklıkla ve kesin olarak söz eden başka bir eser de yazılmış görünmüyor.

"Üç Tarz-ı Siyaset"in Türk siyasal düşüncesine çizmiş olduğu doğrultu ile yapmış olduğu tepki üzerinde de durulmalıdır. Yapıt, İkinci Meşrutiyetin duyurulmasından dört yıl önce yayımlandığı halde, İmparatorluğun sonuna kadar tazeliğini korumuştur. Memleket içinde, memleket dışı Türk dünyasında ve batının kimi siyaset ve tarih yazarları üzerinde, düşündürücü bir tesir yapmıştır. Bu genel değerlendirme yanında, üç siyasal meslekten her biri üzerine şu düşünceler de öne sürülebilir.

Yusuf "Osmanlı milleti" oluşturulmasının yararlı olabileceğini kabul etmekle beraber, olanaksız görmektedir. Bu görüşle de Osmanlı

aydınlarının çoğunun Osmanlı İmparatorluğunun kalkınması için tek çıkar yol olarak önerdikleri bu deneye karşıt çıkmaktadır. Bunun nedenleri şu suretle açıklanabilir :

Yusuf, XVIII. yüzyıl sonlarında yoğunlaşmaya başlayan, batı fikir akımlarını yakından izlemiştir. Bunlar arasında, özellikle milliyet fikri yeni bir nitelik kazanmağa başlamıştı. Irka dayalı milliyet fikri Almanya'da gelişmekte idi. Liberal Fransız milliyet anlayışı ise, Fransa'da bile tartışılmağa başlamıştı. Osmanlı halklarından, ırksal bir zemin üzerinde "Osmanlı milleti" oluşturulması akıl ve mantık dışı idi. Böyle bir oluşturma, Fransız milliyet anlayışı ile de çelişmekte idi. Bu anlayış milleti bir ruh, moral bir ilke kabul etmekte idi. Daha açık bir deyimle, düşüncede, tasarıda, çıkarda geçmişe ait hatıralarda, gelecek üzerine düşünce ve hayallerde ortak olan bir toplumu millet saymakta idi. Osmanlı halklarında ise böyle ruhsal bir ortaklığın kurulması için gerekli ortam yoktu. Tersine, geçmişte unutulması pek de kolay olmayan, çatışmalar, dinsel ve sosyal ayrımlar olmuştu.

Bu sakıncaların varlığını kavramış olan, ve Osmanlı milleti oluşturulması yanlısı bulunan aydınlar Amerika Birleşik Devletini örnek olarak alıyorlardı. Ne var ki, Amerikalıları birbirine bağlayan yalnız ortak bir yurt ve ortak çıkarlar değildi. Bunun yanında, yeni olmakla beraber, ortak bir tarihleri ve hükümet sistemleri de vardı. Yakın çağın ilk büyük cumhuriyetini kurmuşlardı. Bunun arifesinde, İngiltere'ye karşı bir ortak bağımsızlık savaşını başarı ile sürdürmüşlerdi. Bütün bunlardan başka, keskin hatlariyle belirtilmiş, layik bir devlet yönetimini eylem durumuna koymuş bulunuyorlardı. Osmanlı Devletinde ise, Amerika'yı Amerika yapan bu elemanları hazırlamak için ne olanak vardı, ne de zaman böyle olanakların yaratılması için elverişli idi.

Bütün bu örnekleri gözönünde tutan Yusuf, Osmanlı milleti oluşturmanın engellerini üç fikir etrafında topluyordu: Osmanlı halklarının tarihi, fiziksel bir tarihti. Ruhsal değildi. Aynı halkları halde ve gelecekte bağlayacak ortak bir ülkü de yoktu ve olamazdı. Fakat bunlardan başka ne Türkler, ne Müslümanlar, ne de Türk ve Müslüman olmayan halklar, bir Osmanlı milleti içinde eriyip yok olmayı istemiyorlardı. Beraber ve birlikte yaşamak isteği olmayınca, Osmanlı milliyeti oluşturmak veya Osmanlılık siyaseti izlemek de boş bir hayal idi.

Yusuf'un, ilk kez ve cesaretle, savunduğu bu fikirler, devrinde hiç de itibar görmedi. "Üç Tarzı Siyaset"in yayınlandığı yılda ona

cevap veren Ali Kemal : .. Fransa Büyük Devrimden bu yana... uyanmaya, geçmişten geleceğe doğru, göz açmaya, varlıklarını can ve gönülden anlamaya, özgürlük istemeye başlayan bu çeşitli milliyetlerin öyle bir Osmanlı birliği içinde öğütüp eritmeye kalkışmak bayağı bir deyimle yangına körükle gitmektir" demektedir. Bu deyiş ile Osmanlı milliyeti fikrine, açıkça cephe almakta ise de, İslâm birliği ile Türk birliği fikirlerine de aynı ölçüde karşıttır. Osmanlı toplumunun olduğu gibi kalmasını, ve bu toplumda Türklerin kişi olarak nurlanması ile İmparatorluğun sürüp gideceği kanısındadır.

Aynı yılda ve aynı gazetede bir eleştiri yazısı yayımlayan Ferit (Tek) de Yusuf'un Osmanlı milleti oluşturulamıyacağı düşüncesine karşıttır. Ferit, eleştirilerine günlük siyaset açısından başlıyor : "Siyaset eylemdir, hayattır, bunda kesin yetkinlik aranmaz" dedikten sonra, Osmanlı milleti fikrini savunuyor. Tanzimattan bu yana Osmanlılık siyaseti izlenmiş olduğundan, bu siyasette çeşitli halkları temsil ederek bir Osmanlı milleti meydana getirmek gerçeğinin de bulunduğuna işaret ederek bu yolda çalışmağa devam etmekte yarar görüyor.

İkinci Meşrutiyetin duyurulmasından sonra, iktidarı ele alan İttihad ve Terekki Partisi de Osmanlılıktan yana çıkmış ve Osmanlı siyaseti izlenmiştir. Bu konudaki tutumunun politik zorunluklarla olup olmaması tartışılabilir. Hatta kimi yıllarda Osmanlılık çizgisinin dışına çıkmış olduğu da bir gerçektir. Fakat önemli olan, Yusuf'un, İkinci Meşrutiyet devrinde bile, ilk kez ortaya atmış olduğu Osmanlı milleti meydana getirilemiyeceği düşüncesinden şaşmamış olmasıdır. Nitekim Birinci Cihan Savaşı sonunda, Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasiyle Yusuf'un bu düşüncede haklılığı saptanmıştır.

"Osmanlı milleti oluşturma" konusundaki düşüncelerini belirttikten sonra, Yusuf "İslâm birliği" ve "Türk birliği" siyasal mesleklerini incelemeye başlıyor. Fakat bu konularda kesin sonuca varamıyor, hatta bu mesleklerden birine öncelik bile vermekten çekiniyor. Eylem yönünden, bir spor yarışmasında olduğu gibi, ikisini de eşit görmektedir. Bunun nedeni konu üzerindeki incelemeleri sırasında görülecektir.

Yusuf İslâm birliğine gelmeden önce, Müslüman dininin niteliği, tarihsel ve siyasal özelliği üzerinde duruyor. Müslümanlık için "siyaset ve cemiyet işlerine pek çok önem veren dinlerden biridir" demekle onun bir devlet biçimi olduğunu da kabul etmiş oluyor. Bunun gibi,

temel ilkelerinden bir diğerini de "din ve millet" birdir ilkesinde görmek istiyor. Kısacası Müslümanlık, hem din hem de millettir. Ne var ki, Yusuf'un çizdiği tarihsel tabloda, Müslümanlığın güçlü bir temsil yeteneği bulunmasına rağmen böyle bir millet yaratmaya ulaşmamış olduğu anlamı çıkmaktadır. Üstelik de yakınçağda, Müslüman memleketlerinden çoğunun yabancı egemenliğine girdiği, ve onlarda milliyet fikrinin gelişmeye başladığı gerçeği de ifade edilmiştir.

Yusuf, Müslüman dünyasının bu parçalanmış döneminde İslâmlık fikrinin batı çıkışlı olduğunu, Abdülaziz devrinde başladığını, bu devrin sonlarına doğru "Panislâmizm" adını aldığını Abdülhamid II zamanında Birinci Meşrutiyet döneminin başarısızlığa uğraması üzerine, geniş bir eylem alanı bulduğunu hatırlatmaktadır.

Yusuf, Müslüman birliğini sakınca ve yarar bakımından incelerken, başlıca sakınca olarak Hıristiyan halk çoğunluğu ile meskûn toprakların Osmanlı İmparatorluğundan ayrılabileceği konusunda durmaktadır. Ama buna karşı önemli çıkarlar sağlanacaktır. Bu çıkarların başında Yusuf'un "yüksek emel" adını verdiği dinsel ve siyasal milliyet ülküsü gelmektedir. İslâmcılık, Osmanlı Türkleri tarafından ilkin Osmanlı memleketlerinde geliştirilecek sonra da Asya ve Afrika'daki Müslüman memleketlerinde eylemlendirilecektir. Yusuf, Arapçanın, din dili, Kur'anın ana kanun oluşunu, bundan başka bir Müslümanın Türk ve İranlıyım demeden önce "el-hamdü-lillâh Müslümanım..." demesini Müslüman birliğini kolaylaştıracak etkenler arasında görüyor.

Yusuf'un, bir İslâm birliği gerçekleşebileceği konusunda topladığı kanıtlar yanında, böyle bir birliğe karşı çıkacak dış etkenler üzerine de dikkati çekmiştir. Bu etkenler Müslüman tebaasına sahip, Fransa, İngiltere, Rusya ve daha başka devletler tarafından yaratılacaktır. Hatta henüz haçlı zihniyetinden kendisini tamamen kurtaramamış olan Avrupa kamuoyu da, din adına yapılmasına kalkışılacak böyle bir birliği hoş görmeyecektir. Yusuf, Müslümanlar tarafından da, birtakım olumsuz etkenlerin, sözü geçen birliğe karşı geleceğini hesaba katmakta idi. Bunların en önemlisi Türklerin, imparatorluğun çoğunluğunu teşkil edecek olan Müslüman Arapların içinde erime tehlikesi idi. Bunun tersi, yani Müslüman Arapların, Türkler içinde erimesi düşünülemezdi. Çünkü tarih boyunca din etkisi ile, az çok Araplaşan Türkler olmuştu. Kaldı ki, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından bu yana, Araplarda bir milliyet hareketi de başgöstermişti. Vehabî ayaklanması,

halifeliğin Türklerde olmasına karşıt ve Araplara geçmesinden yana idi. Napolyon Bonapart Mısır'ı istilâ ettiği vakit "Mısır Mısırlınındır" ilkesi ile bu eyaletteki Türk yönetimine bir aralık son vermiş ve çağdaş milliyetçilik ilkesini başlatmıştı. Mehmed Ali Paşa, XIX. yüzyılın ilk yarısında, bir Türk paşası olmakla beraber, Mısır ordularının başında ve Osmanlı padişah ve halifesine karşı savaşmıştı. Mahmut II. taht ve tacını bu Müslümanlara karşı, din düşmanı tanınan Rusya'nın yardımı ile koruyabilmişti. Bütün bu olaylar da bir "Müslüman birliği" kurma devrinin çoktan geçmiş olduğuna inandırıcı kanıtlar idi. Yusuf'un İslâm birliği üzerine, sadece olumlu ve olumsuz kanıtlamaları sıralamakla yetinerek bu siyasal meslek için açıkça bir kanaat öne sürmemiş olması gerçekten şaşırtıcıdır. Ali Kemal, yukarıdaki yazısında direkt olarak bu konuyu ele almamıştı.. Türk ve İslâmı Osmanlılıktan ayırmanın, akıl dışı olduğuna işaret etmekle yetinmişti. Ferit (Tek)e gelince, İslâmcılık siyasetinin, bir Müslüman birliği kurmak için değil, fakat Osmanlılığın güçlenmesi için bir yan siyaset olarak izlenmesi konusunda durmuştur.

Osmanlılıktan ve islâmlıktan sonra Türklük veya Türkçülük gelmektedir. Yusuf'un makalesinde bu sorun "Tevhid-i Etrak", Türkleri birleştirmek veya "Azîm bir millet-i siyasiye" kurmak diye de geçmektedir. Yusuf'u bu konu üzerine durmaya zorlayan üç neden görülmektedir. Birinci neden, büyük milliyetler arasında Türklerin varlıklarını korumuş olmalarıdır. İkinci neden, bu büyük milliyetler XIX. yüzyılın ürünüdür ve millî birliklere vücud vermiştir (Alman Millî Birliği ve İtalyan Millî Birliği gibi), üçüncü neden Osmanlılık veya Müslümanlığın güçlü bir siyasal birlik durumuna geliştirilmeyeceğinin anlaşılmış olmasıdır. Yusuf'un bu son görüşü çağdaş Türk siyasal düşüncesi doğrultusunu da çizdiği için önemlidir; aynen şöyle ifade edilmiştir:

"Zamanımız tarihinde görülen genel akım ırklardadır. Dinler, din olmak nedeniyle gittikçe siyasal önemlerini, kuvvetlerini yitiriyorlar, toplumsal olmaktan çok kişileşiyorlar, cemiyetlerde vicdan özgürlüğü, din birliği yerini alıyor. Dinler cemiyetlerin işlerini düzenleyici olmaktan vazgeçerek kalblerin kılavuzluğunu üzerlerine alıyorlar. Ancak Tanrı ile kul arasında bir vicdan bağı durumuna geliyorlar".

Yusuf, Türk birliğini âdeta bir determinizm kuralına bağladıktan sonra, gerçekleştirilmesi sorununu çözümlemeye geçiyor. Girişim Osmanlı Türkleri tarafından yapılmalıdır. Neden? Çünkü Osmanlı

devletindeki Türkler, Türk toplumlarının en güçlü, en ileri ve en uygarıdırlar. Yusuf, Türkler arasında, ulusal birlik için gerekli ortamın henüz hazırlanmış olmadığını kabul etmektedir. Türkçülük fikirlerini pek yeni görmektedir. Kaldı ki onlar da, daha çok dil ve edebiyat konularındadır ve siliktir. Müslümanlıktaki güçlü örgütler ve coşkun heyecan Türkler arasında görülmemektedir. Türklerin büyük çoğunluğu geçmişlerini unutmuşlardır. Bu nedenlerledir ki, her şeyden önce bir ulusal bilinç uyandırmak ve yaratmak gerekecektir.

Yusuf Türk birliğine götürecek, Türklük bilincinin geliştirilmesini iki alanda ve dört aşama ile olağan bulmaktadır. İlk alan Osmanlı Devletidir. Buradaki Türkler arasında ırksal bağlar, din duyguları gibi kuvvetlendirilecektir. Sonra Türk olmamakla beraber, bir dereceye kadar Türkleşmiş olan Osmanlı toplulukların Türkleştirilmesine geçilecektir. En sonunda Türklükten etkilenmemiş, ulusal bilinçten yoksun, topluluklar Türkleştirilecektir. Osmanlı alanındaki Türkleşmeyi, ikinci alandaki bilinçlendirme izleyecektir. Fakat bu hem siyasal hem de kültürel yönden olacaktır. Yani Asya'nın büyük bir bölümünde ve Avrupa'nın doğusunda yayılmış olan Türkler, birleştirilecek ve bilinçlendirilecektir.

Yusuf, büyük bir Türk birliği meydana getirilmesi yolunda, bu tasarının kimi sakıncaları bulunduğunu ve engellerle karşılanacağını da hesaba katmaktadır. Osmanlı halkından Türk ve Müslüman olmayan halk ile Türk olmadığı halde Müslüman olanların İmparatorluktan ayırabileceklerini düşünmektedir; önemli sayıda Türk tabaasına sahip olan Rusya'nın da böyle bir teoriye karşı geleceğini normal görmektedir. Türklük fikri yukarıda da işaret edildiği gibi yeni olduğu için bunun işlenmesi yaygınlaştırılması ve bilinç haline getirilmesi uzun zaman istiyecektir. Bu engellere rağmen Yusuf, dünya haritasında yer alacak Türklüğün ve bunda Osmanlı devletinin oynayacağı rolün önemini şu suretle belirtmektedir :

"Son olayların akla getirdiği uzunca bir gelecekte meydana gelecek beyazlar ve sarılar dünyaları arasında, bir Türklük dünyası yer alacak, ve bu orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonların sarılar dünyasında yerine getirmek istediği görevi, üzerine alacaktır"

Yusuf, yukarıda da işaret edildiği gibi, Müslüman birliği meydana getirilmesi konusunda açıkça bir engel göstermemişti. Aynı yansızlığı "Türk birliği" kurulması konusunda da koruduğu görülmektedir. Ne var ki, "Üç Tarzı Siyaset"in genel anlamından olsun, özellikle

"Türk Birliği" bölümü ile ilgili düşüncelerinden olsun, bu birliğe eyilimli olduğu anlaşılmaktadır. Bu eyilimini kanıtlayan başka bir faktör de, Yusuf'un "Üç Tarz-ı Siyaset"in yayımlanmasından özellikle İkinci Meşrutiyetin duyurulmasından sonraki çalışmalarıdır. Bu çalışmalardan hiç biri ne Osmanlılık, ne de İslâmcılık ile ilgili değildir. Ama tümü Türklük ve Türkçülük üzerinedir. *Türk Yurdu* Dergisi'ndeki yazılar, Türkocağı'ndaki çalışmaları, son yayımlarından biri olan *Türk Yılı* kitabı bunun canlı tanıklarıdır. "Üç Tarz-ı Siyaset" in yayımlanmasından yabancı memleketler siyaset yazarlarının Yusuf'u Türkçülük hareketinin önderi ve yayıcısı göstermeleri de, bu konular yanında yer alabilir.

"ÜÇ TARZ-I SİYASET"TE GEÇEN SİYASAL MESLEKLERDEN BAHSEDEN YABANCI VE TÜRKÇE YAYINLAR

P. Kristal, Les Turcs à la recherche d'un âme national, Mercurne de France, c: 47, No 3640, 14 Ağustos 1912.

X. Les Courants Politiques dans la Turquie Contemporine, Revue du monde Musulman, c. XII, Aralık 1912.

X. Le Panislamisme et le Panturquisme, Revue du monde Musulman, C. XXII, Mart 1913.

— Gaston Caillard, Les Turcs et L'Europe, Paris 1921 (s. 298).

— Lothrop Stoddard, Le nouvean monde et l'islâm, (İngilizceden çeviri) Paris, Bayot, 1923.

— A. Sanhaury, Le crlifat, 1928, (s. 495).

— Conmandant M. Larcher, la quere Turque dans la querre mordiale. Paris, Chiron, 1928, (Le probleme Turc, ç, 17-37).

Ali Kemal; Cevabımız, Türk Gazetesi, Mısır, 1904.

Ferit (Tek), Bir mektup, Türk Gazetesi, Mısır, 1904.

A. Turanî, Mektup No. 56, Türk Gazetesi, Mısır 1904

Enver Ziya Karal, Yusuf Akçura, Konferans (Tarih notları. İstanbul, 1941).

YUSUF AKÇURA'NIN YAYIMLARI

Dergilerde çıkan makaleler dahil değil

Şehabettin el - Mercanî'nin hal tercümesi, Musavver Malûmat Gazetesi, No. 69, cilt XXIII. 2 Ocak 1897.

Exrait de: Mechveret: Mithat-Pacha, La Constihition Ottomane et L'Europe, (Par Y. A. Paris, 1903).

Essai Sur L'Histoise des Institutions de L'Empire Ottoman (Akçura'nun mezuniyet tezi). Medhal kısmının tercümesi için bakınız : Bilgi Mecmuası, No. 1 ve 2, İstanbul 1914 (1329).

Eski Şûrâ-yi Ümmet'te çıkan makalelerinden, Tanin, İstanbul 1913 (1329).

Üç Tarz-ı Siyaset, Türk Gazetesi No. 24-34, Mısır 1904.

Üç Tarz-ı Siyaset (ikinci baskı), Kader Mat. İst. 1912 (1327).

Ulûm ve Tarih, Kazan. 1906.

Mevkufiyet Hatıraları, (Orenburg), Rusya, 1908.

Mevkufiyet Hatıraları (ikinci baskı) İstabul Türk Yurdu kütüphanesi, 1914 (1329).

3 Haziran Vakayi-i Müessifesi, (Orenburg) 1907.

Osmanlı Devleti Umumî Harpte bîtaraf kalabilirmi idi.? (Türk Tarih Encümeni Mec. No. 19-96, İst. (1928).

Muasır Avrupa'da Siyasî ve İçtimaî Fikirler ve Fikir Cereyanları, İstanbul, 1339.

Tarih-i Siyasî Notları, İstanbul 1336.

Türk, Cermen ve İslavların Münasebatı Tarihiyesi, İstanbul, 1350.

Nutuk, (Türk Tarih Encümeni Mec. Yeni Seri, c. I, s. 1, İstanbul, 1929).

Türk Yılı, İstanbul, 1928.

Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII-XIX. asırlarda) İstanbul, 1940.

ÜÇ TARZ-I SİYASET

Osmanlı ülkelerinde, garpten feyz alarak, kuvvet kazanmak ve terakki arzuları uyanalı, belli başlı üç siyasî yol tasavvur ve takip (ébaucher) edildi sanıyorum : Birincisi, Osmanlı Hükümetine tâbi muhtelif milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir *Osmanlı milleti* vücude getirmek. İkincisi, hilâfet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak, ***bütün islâmları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmek*** (Frenklerin "Panislâmisme" dedikleri). Üçüncüsü, ırka dayanan ***siyasî bir Türk milleti*** teşkil etmek.

Bu yollardan ilk ikisinin, bir zamanların Osmanlı Devleti umumî siyasetine mühim tesiri oldu. Sonraki ise, ancak bazı muharrirlerin yazılarında görüldü.

Osmanlı milleti vücuda getirmek arzusu, pek yüksek bir hayalî gayeye, pek yüksek bir ümide doğru yücelmiyordu, Asıl maksat, Osmanlı memleketindeki müslim va gayrimüslim ahaliye ayni siyasî *hakları tanımak ve vazifeleri yüklemek*; böylece aralarında tam *müsavat* husule getirmek; *fikirlerce ve dince* tam *serbestî* vermek; bu *müsavat* ve serbestîden faydalanarak, sözkonusu ahaliyi aralarındaki din ve soy ihtilaflarına rağmen yekdiğerine karıştırarak ve temsil ederek, Amerika Birleşik Hükümetlerindeki Amerikan milleti gibi müşterek vatanla birleşmiş yeni bir milliyet, *Osmanlı milleti* meydana çıkarmak ve bütün bu zor ameliyatın neticesi olarak da, "Devlet-i Aliyye-i Osmaniye"yi aslî şekliyle yani eski hudutlariyle muhafaza eylemekti. Ekseriyeti İslâm ve mühim bir kısmı Türk olan bir devletin bekasında ve kuvvetinin çoğalmasında, bilcümle Müslümanlar ve Türkler için fayda olmakla beraber, bu siyasî yol onlara doğrudan doğruya taallûk etmiyordu. Bu cihetle, Osmanlı hududu haricindeki Müslümanlar ve Türkler bununla o kadar meşgul olamazlardı. Mesele mahallî ve dahilî bir mesele idi.

Osmanlı milleti yaratmak siyaseti, ciddî olarak İkinci Mahmut zamanında doğdu[1]. Bu padişahın : "Ben tebaamdaki din farkını ancak cami, havra ve kiliselerine *girdikleri* zaman görmek isterim..."dediği meşhurdur. Milâdî ondokuzuncu asır başlangıç ve ortalarında bu siyasetin Osmanlı ülkelerinde itibar kazanması, *kabili tatbik* zan olunması tabiî idi. O zamanlar Avrupa'da milliyet düşünceleri, Fransız Büyük İhtilâliyle, soy ve ırktan çok vicdanî isteğe dayanan Fransız kaidesini milliyet esası kabul ediyordu. Sultan Mahmut ve onu takip edenler, iyice anlayamadıkları bu kaideye aldanarak, devletin ırk ve dini farklı tebaasını serbestlik ve müsavat ile, emniyet ve karşılıklı dostluk ile mezc ve terkip edip tek bir millet haline sokmanın imkânına inanıyorlardı.

Avrupa'da milliyetler teşekkülü tarihinde görülen bazı misaller de itimatlarını arttırdı. Filhakika, Fransız milliyeti Cermen, Selt, Lâtin Grek ve daha bazı soyların birleşmesinden husule gelmemiş midir? Alman milliyetinde birçok Slav unsuru yutulmamış mıdır? İsviçre, ırk ve din farklarına rağmen bir millet değil midir? Adı geçen yüksek kişilerin, bu sıralarda bir siyasî birlik vücuda getirmeye çalışan Alman ve İtalyanların hareketlerini de, yanlış bir nazarla, doktrinlerinin doğruluğunu ispata hizmet eden vakalardan addetmiş olmaları dahi, gayri muhtemel değildir.

Osmanlı milleti fikri, en ziyade Âlî ve Fuat Paşalar zamanında geçerli idi. Fransız kaidesinin; plebisit ile milletler teşkil etmenin resulü Üçüncü Napolyon, bu garplılaşmış paşalara kuvvetli destek oluyordu. Sultan Abdülaziz devrindeki Fransızvari ıslahat ve bu ıslahatın timsali Mekteb-i Sultanî, hep bu sistemin "Alamod" olduğu zamanların meyvalarıdır.

Vakta ki milliyet kaidesi, Almanlar tarafından hakikî vakalara daha yakın bir surette, milliyetlerin esası ırk olmak üzere tefsir olundu ve bu tefsirin galebesi demek, evvelâ 1870-71 seferiyle Napolyon ve Fransa İmparatorluğu tekerlendi, işte o zamandan itibaren Osmanlı milleti denilen siyasi görüş, biricik dayanağını kaybetmiş oldu.

[1] Birinci Selim'e kadar, bu doktrinin bazı Osmanlı padişahları tarafından tabiî bir tarzda takip olunduğu iddia edilebilirse de, bu *takip* Avrupa taklidiyle olmayıp, belki ortam gereğinden ve İslâmın henüz iyice kökleşmemiş olmasından çıkmakta idi, binaenaleyh bahsimizden hariçtir.

Vakıa Mithat Paşa, isimleri yukarda geçen iki ünlü vezirin bir dereceye kadar takipçisi idiyse de, Mithat'ın siyasî programı onlarınkine nispetle daha karışık ve pek gelip geçici olduğundan ve Mithat'ı izleyen şimdiki *Genç Osmanlılar*'ın programları ise hayli müphem bulunduğundan Osmanlı milleti teşkili hayalinin Fransa İmparatorluğu ile beraber ve onun gibi tekrar dirilmek üzere, öldüğüne hükm olunsa, hata edilmemiş olur sanırım.

Osmanlı milliyeti siyasetinin başarısızlığı üzerine *İslâmiyet politikası* meydan aldı[1]. Avrupalıların Panislâmizm dedikleri bu fikir son zamanlarda Genç Osmanlılık'tan yani Osmanlı milleti teşkili siyasetine kısmen iştirak eden fırkadan doğdu. Evvelleri en ziyade "Vatan" ve "Osmanlılık" yani vatanda meskûn bilcümle halktan mürekkep bir Osmanlılık nidalarıyle işe başlayan Genç Osmanlı şairlerinin ve siyasetçilerinin bir çoğunun duruş noktası "İslâmiyet" oldu. Avrupa içinde bulunmak, garp fikirlerini yakından görmek, onların bu değişimine en kuvvetli sebepler idi. Adı geçenler şarkta bulundukları zaman, başlarını onsekizinci asır siyasî ve içtimaî felsefesiyle pek çok doldurmuşlar (içlerinden birisi Rousseau *mütercimi* idi) ve fakat soy ve dinlerin ehemmiyet derecesini tamamen idrak eylememişler ve özellikle yeni bir milliyet teşkili için zamanın pek geciktiğini, Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altında bulunan muhtelif unsurların, menfaatleri değilse bile, arzularının böyle bir ittihat ve imtizaçta olmadığını ve binaenaleyh Fransız milliyet kaidesinin şarkta tatbiki imkânsızlığını, tamamen anlayamamışlardı. Ecnebi diyarda iken, ekserisi memleketlerini uzaktan daha kavrayışlı bir nazarla görmeye, din ve ırkın şark için gittikçe artan siyasî ehemmiyetini ve bu cihetle Osmanlı milleti ihdası arzusunun beyhudeliğini anlamaya muvaffak oldular.

Artık, var kuvveti pazıya verip İslâm unsurlarını –evvela Osmanlı ülkelerindekileri, sonra bütün kürei arzdakileri– soy farklarına bakmaksızın dindeki ortaklıktan istifade ile tamamen birleştirmeye, her müslimin en küçük yaşında ezberlediği "din ve millet birdir" kaidesine uyarak bütün Müslümanları, son zamanların millet kelimesine verdiği manâ ile bir *tek millet* haline koymaya çalışmak lüzumuna kani

[1] Bu siyaset birkaç asır evvel de, Osmanlı hükümeti tarafından takip olunmuştu. Yıldırım Bayezid, Fatih Mehmet ve Sokullu Mehmet bu fikre hizmet etmişlerdir. Birinci Selim'in ise, hemen her hareketinde İslâm âlemini birleştirmek arzusu görülür. Lâkin o zamanlar bu makalenin zemininden hariçtir.

oldular. Bu, bir cihetten Osmanlı ülkeleri sakinleri arasında ayrışmaları ve farklılaşmaları davet edecekti, müslim Osmanlı tebaası ile gayrimüslimler artık ayrılacaktı. Lâkin diğer cihetten, büyük bir imtizaç ve ittihada sebep olacaktı. Bütün Müslümanlar birleşecekti. Bu yol, geçen yola nazaran, daha geniş, yeni bir deyim ile alemşümul (mondiale) idi. İlkin sırf nazarî olup yalnız *matbuat* sahifelerinde görülmekte olan bu fikir, gitgide tatbik olunmak istenildi. Abdülaziz'in son devirlerinde, "*Panislâmizm*" sözü diplomatik konuşmalarda işitilir oldu, bazı Asya İslâm hükümdarlarıyle münasebet istihsaline uğraşıldı. Mithat Paşa'nın düşmesinden, yani Osmanlı milleti ihdası fikrinin hükümetçe büsbütün terk olunmasından sonra, Sultan İkinci Abdülhamid de bu siyaseti tatbike çalıştı. Bu padişah Genç Osmanlıların amansızca karşısında olmakla beraber, bir dereceye kadar onların siyasetlerinin talebesidir. Hukuk müsavatı ve tam serbestlik temin olunsa bile gayrimüslim tebaanın Osmanlı siyaset topluluğunda bulunmayacağını anladıktan sonra, Genç Osmanlılar adı geçen tebaaya ve onların koruyucusu olan Hıristiyan Avrupa'ya düşmanlık göstermeye başlamışlardı. Padişahın günümüzdeki siyaseti[1] şu değişmeden sonraki Genç Osmanlıların fikirleriyle pek büyük bir benzerlik gösterir.

Günümüzdeki hükümdar, sultan, padişah lakâbları yerine halife dinî sıfatını koymaya çalıştı; genel siyasetinde din, islâm dinî mühim bir mevki tuttu. Nizamî mekteplerin tedrisatında dinî maddelere ayrılan zaman arttırıldı. Tedrisatın esası dinîleştirilmek istendi. Dindarlık, müttekîlik –velev zâhirî ve riyakârane olsun– hilafetpenahinin teveccühünü celbetmeye en kavi vesileler haline geçti. Yıldız saray-ı hümayunu; hocalar, imamlar, seyyitler, şeyhler, şerîfler ile doldu. Bazı mülkî memurluklara sarıklılar tayin edilir oldu. Dinde sağlamlık belki de hilâfet makamına, hilâfet makamından ziyade o makamı işgal eden zata şiddetli merbutiyet ve kulluk, gayrimüslim kavimlere karşı nefret telkin etmek üzere halk arasına vaizler gönderildi. Her tarafta tekkeler, zaviyeler, camiler yapım ve tamirine çalışıldı. Hacılar ehemmiyet kazandı. Hac mevsiminde hilâfet evine uğrayan hacılar, Müslümanların önderinin lütuflarına ve inayetine mazhar edilerek gerek kendilerinin ve gerekse memleketlerindeki diğer Müslümanların hilâfet makamına celp ve kalplerinin *raptına* çalışıldı. Yakın zaman-

[1] Makalenin yedi sene evvel yazıldığı unutulmasın. (Dolayısiyle makale günümüzden 68 yıl önce yazılmış bulunuyor. d.n.).

larda Müslüman ahalisi kalabalık olan Afrika içlerine ve Çin diyarına elçiler gönderildi. Bu siyasetin en sağlam icra vasıtası olmak üzere Hamidiye Hicaz Demiryolunun inşasına başlanıldı. Lâkin, işbu siyasî doktrin ile, Osmanlı Devleti, Tanzimat devrinde terk etmek isteğini dinî devlet (Etat théocratique) şeklini tekrar alıyordu. Artık vicdan ve fikir serbestliğini, siyasî serbestliği, keza müsavatı, din ve ırk müsaviliğini, siyasî müsaviliği, medenî müsaviliği terk etmeye mecbur kalıyordu. Binaenaleyh Avrupavarî meşrutî hükümete veda etmek, devletin tebaası arasında cins ve din ihtilâfından, içtimaî vaziyet ihtilâfından çıkarak ötedenberi mevcut olan sevişmezlik ve zıddıyetin artmasına ve bunun neticesi olmak üzere de ayaklanma ve isyanların çoğalmasına, Avrupa'da Türklüğe düşmanlığın şiddetlenmesine katlanmak iktiza ediyordu[1]... Filhakika öyle de oldu.

Irk üzerine müstenit bir Türk siyasî milliyeti husule getirmek fikri pek yenidir. Gerek şimdiye kadar Osmanlı devletinde, gerekse gelip geçen diğer Türk devletlerinin hiç birisinde bu fikrin mevcut olduğunu zannetmiyorum. Cengiz ve Moğolların tarafını tutan müverrih Leon Kahon, o büyük Türk hanının bütün Türkleri birleştirmek gibi yüce bir maksatla Asya'yı baştan başa fethettiğini yazıyorsa da, bu iddiasının tarihçe tamamen tevsik edildiği hakkında bir şey diyemem.

Tanzimat ve Genç Osmanlılık hareketlerinde de, Türkleri birleştirmek fikrinin varlığına dair hiçbir belirtiye rastgelmedim. Bilmem, merhum Vefik Paşa, lehçesiyle saf Türkçe yazmak arzusiyle bu yüksek hayal arkasında biraz olsun dolaşmış mıdır? Şu muhakkak ki, son zamanlarda İstanbul'da *Türk milliyeti* arzu eden bir mahfel, siyasî olmaktan ziyade ilmî bir mahfel teşekkül etti.

Bu mahfelin teşekkülünde, Osmanlılarla Almanların münasebetinin artmasının, Alman lisanını ve bahusus Almanların tarih ve lisan ilimleri hakkındaki tetkikatını Türk gençlerinin bilir olmasının hayli tesiri olmuştur sanıyorum. Çünkü bu genç mahfelde, Fransız izleyicileride olduğu gibi bazı hafif ve "déclamatoire" edebiyattan ve siyasiyattan ziyade, sessiz, sabırlı ve inceleyici şekilde elde edilmiş sağlam bir ilim mevcuttur.

[1] Maksadım yanlış anlaşılmasın : Muhtelif unsurlar arasındaki düşmanlığın ve Avrupa ile Osmanlı Devleti arasındaki çekişmelerin muhtelif sebepleri vardır; yukarıda söylenen sebep, söz konusu muhtelif sebeplerden yalnız birini teşkil eder.

Şemsettin Sami, *Türkçe Şiirler*'in muhterem müellifi, (Mehmet Emin) Necip Asım, Veled Çelebi ve Hasan Tahsin bu mahfelin göze görünen azası olup, *İkdam* bir dereceye kadar düşüncelerinin benimseyicileridir. Günümüzdeki hükümetin, bu doktrine iyi bakmamasından olacak ki, hareketleri pek yavaş oluyor[1].

Osmanlı ülkelerinin, İstanbul'dan başka yerlerinde bu fikrin taraftarları olup olmadığını bilmiyorum. Lâkin, Türklük siyaseti de, tıpkı İslâm siyaseti gibi umumîdir; Osmanlı hudutları ile mahdut değildir. Binaenaleyh, kürenin Türkler ile meskûn diğer noktalarına da göz atmak iktiza eder

En çok Türklerle meskûn Rusya'da Türklerin birleşmesi fikrinin pek müphem bir surette varlığını tahmin ediyorum. Henüz doğmuş "İdil Edebiyatı" Müslüman olmaktan ziyade Türktür. Dış tazyikler olmasa, bu fikrin kolaylıkla gelişmesine Osmanlı ülkelerinden fazla müsait muhit, Türklerin en kalabalık bulundukları Türkistan ile Yayık ve İdil havzaları olurdu.

Kafkasya Türklerinde de bu fikir mevcut olsa gerek. Azerbaycana Kafkasın fikrî tesiri olmakla beraber, şimalî İran Türklerinin ne derecelere kadar Türklerin birleşmesi taraftarı olduklarını bilmiyorum.

Ne olursa olsun, ırka müstenit siyasî bir millet türetmek fikri henüz pek turfandadır, pek az yaygındır

— 2 —

İmdi, bu üç siyasetten hangisinin yararlı ve kabil-i tatbik olunduğunu araştıralım.

Yararlı dedik; lâkin kime ve neye yararlı?

Önce bütün insaniyete denilebilir. Bu halde, insaniyetin menfaatına hizmet eden siyasî yol veya yolları tarif, ve sonra o yol veya yolların muayyen ve mahdut bir kısım insaniyete tatbikinde de bütün insaniyetin faydalanacağını ispat eylemek, ve daha sonra, zikrolunan üç yoldan bir veya birkaçının gelecek şartlara sahip olan yol veya yollarla ayniyetini göstermek gereklidir. Bu ise, sanmam ki şimdi mümkün olsun. Zira, bahsedilen şartları ihtiva eden siyasî yol veya yolları, henüz insanlık bilgisi bulamamıştır.

[1] Yanılmıyorsam, Türk tarihinin ikinci cildinin neşr olunmasına hükümet müsaade etmedi.

Yukarıdaki usulü takip etmeyip de, üç yoldan bir veya birkaçının Osmanlı, Müslüman veya Türklere tatbikiyle tüm insanlığa menfaat ispatına kalkışılsa usulün noksanlığından dolayı netice pek çok hatalı olur. Ekseri içtimaî ve siyasî işlerde bu hatalı usulün kullanılması itiyad edilmiş ise de, hakikatta bir nevi safsata olduğundan vazgeçiyorum.

Meseleyi biraz tahdit edelim, teşekkül etmiş beşerî bir heyete diyelim.

Yine de pek umumî bir meseleye çatıyoruz : Muayyen bir cemiyetin menfaatları neden ibarettir? Buna cevap vermeden, falan veya falan siyasî yolun falan cemiyete faydalı olduğu hallolunamaz.

Malûm bir cemiyetin menfaatlarının neden ibaret olduğunu tayin etmek siyasî bir meseledir. Yani "Siyaset" denilen ve henüz mevzu ve usulü katî olarak kararlaştırılamamış natamam bir ilmin mühim meselelerinden biridir. Siyaset ilminin meseleleri hakkında, tâlil (tümdengelim-déduction.) ve istikra (tüme-varım - İnduction.) taraftarları arasında münakaşa ve çekişme devam etmektedir. "Birinciler derler ki, siyasî kaideler sırf fikrîdir (idéal), söz konusu kaideler tıpkı riyaziyenin nütearifeleri (belit - axiome.) peşinçe (à priori) vazolunur. Hükümet ricali bu kaideleri, mimarın hendese kaidelerini tatbiki gibi, cemiyete tatbikle mükelleftir. İkinciler ise, cemiyetler itaat ettikleri kaideleri zâtında ihtiva edip yetişme ve gelişmeleri ile ortaya koyarlar; bu cihetle siyaset ilmi, beşerî faaliyete hayalî bir gaye tayininden sarf-ı nazar eylemeksizin, vakalardan tarihî ve içtimaî kaideler çıkarmaya, muhit, ahval, kuruntular ve ihtirasları gözden kaçırmamaya çalışmalıdır, derler[1]".

Siyaset ilminin usulünde olan bu ihtilâf, ona müteallik meselelerin de ekserisinde katî bir hal sureti bulmaya mani oluyor. Beşerî cemiyetlerin hakikî menfaatları, içtimaî ilimler mensuplarınca pek çok tartışmayı davet ettiği halde, henüz karara varılmamış meselelerdendir.

Bu kararsızlık ile beraber, her cemiyet kendi menfaatini elde etmek ümidiyle bilfiil daimî değişme halindedir. Yani yukarda zikredilen içtimaî mesele, amelî olarak her zaman, her mahalde hallolunmaktadır. Bu devamlı değişme esnasında menfaat diye fiile getirilen şey hayattır. Hayat ise kuvvetle devam ettiğinden, hayatın varlığı kuvvetin

[1] Liard : Logique. Méthode des Sciences Morales, s. 185.

varlığını gerektirir. Demek oluyor ki, her cemiyet menfaatini hayatta, yani kuvvet kazanmakta ve kuvvetini arttırmada buluyor. Bu cihetle, cemiyetler arasında, kâinatın varlık peşinde dolaşan bütün unsurları arasında olduğu gibi, daimî bir savaşma görülüyor. Biz de bu hal suretini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Her cemiyetin menfaati; valığında, binaenaleyh kuvvetli olmaktadır.

Lâkin, hangi cemiyetin menfaatına çalışmalıyız? Bu sualin mantıkî bir cevabı verilemez. Filhakika neden Türkler veya Müslümanlar menfaatına hizmet edelim de, meselâ Slavlar veya Ortodoksların faydası için uğraşmayalım? Bahusus, bir cemiyetin menfaatı, ekseri hallerde, diğer birisinin zararı ile kaim olduğundan, hangi makul sebebe istinat ederek, beşeriyetin bir kısmına zarar vermekte haklı olduğumuzu gösterebiliriz?

Bu suali ancak tabiî meylimiz, diğer tabirle aklımızın henüz tahlil edemediği, hak veremediği hissimiz cevaplandırabilir. Ben Osmanlı ve Müslüman bir Türküm. Binaenaleyh Osmanlı Devleti, İslâmiyet ve bütün Türkler menfaatına hizmet etmek istiyorum. Lâkin siyasî, dinî ve soya dayalı olan bu üç cemiyetin menfaatları müşterek midir? Yani birisinin kuvvetlenmesi, diğerlerinin de kuvvetlenmesini mucip olur mu?

Osmanlı Devletinin menfaatı, bütün Müslümanların ve Türklerin menfaatlarına aykırı değildir. Zira, tebaası olan Müslümanlar ve Türkler onun kuvvetlenmesiyle kuvvetlenmiş demek olduğu gibi, diğer Müslüman ve Türkler de, kuvvetli bir destek bulmuş olurlar.

Fakat İslâmın menfaati, Osmanlı Devletinin ve Türklüğün menfaatlarına tamamen uymaz. Zira, İslâmın kuvvet kazanması, Osmanlı tebaasından bir kısmının (gayrimüslim olanların) sonunda kaybını ve bu cihetle Osmanlı Devletinin günümüzdeki topluluğundaki bir parçasının yok olmasını mucip olacağı gibi, Türklüğün müslim ve gayrimüslim dinî anlaşmazlığıyle bölünmesine ve binaenaleyh kuvvetsizlenmesine sebep olur[1].

Türklüğün menfaatına gelince o da, ne Osmanlı Devletinin ve ne de İslâmın menfaatına büsbütün uygun gelemez. Zira, İslâm toplumunu Türk ve Türk olmayan kısımlarına bölerek zayıflatır, ve bunun neticesi olarak Osmanlı tebaanın Müslümanları arasına da nifak salıp Osmanlı Devletinin kuvvetsizlenmesini mucip olur.

[1] Gayrimüslim Türkler pek az olduğundan bu son mahzur ehemmiyetsizdir.

Bunun içindir ki, her üç cemiyete munsup bir şahıs, Osmanlı Devleti menfaatına çalışmalıdır. Lâkin, Osmanlı Devletinin menfaatı, yani kuvvet kazanması, şimdiye kadar mevcut olup bahsimizin mevzuunu teşkil eden *Üç Tarz-ı Siyasî*'den hangisini takiptedir? Ve bunlardan hangisi Osmanlı ülkelerine kabil-i tatbikdir?

— 3 —

Osmanlı milleti teşkili, Osmanlı ülkelerini şimdiki hudutlarıyle muhafaza için yegâne çaredir. Fakat, Osmanlı Devletinin hakikî kuvveti, günümüzdeki coğrafî şeklini korumakta mıdır?

Osmanlı milletinin ortaya çıkmak halinde, devletin farklı din ve cinslere mensup tebaasından, serbestlik ve hukukî müsavat üzerine kurulmuş karma bir millet hasıl olacak, bunlar sırf vatan (Osmanlı ülkesi) ve millet (Osmanlı milleti) fikriyle birleşerek, din ve kavimlerin hayatlarından doğma ihtilâflar ve kavgalar kalmayacak, ve bu esnada Rumlar, Ermeniler gibi Türkler, Araplar da eriyecek...

Osmanlı Devletinin kurucuları olan Osmanlı Türkleri, ancak ilk önderleri Osman Bey'in namını vatana ve millete vermenin ve bilhassa analarının, babalarının himmetiyle vücuda gelen imparatorluğun daha ziyade parçalanmadığını görmenin manevî faydaları ile yetinecekler. Belki Osmanlı namından da uzak kalacaklar : Ekseriyeti hâkimiyet altındaki eski milletlerden (müslim ve gayrimüslim) meydana gelmiş bu serbest devlette, ekseriyetin arzusuyle, eski mahkûmiyeti gösteren Osmanlı namı bile ortadan kaldırılacak....

Mamafih Osmanlı Türkleri uzun bir maziden beri icra ettikleri hâkimiyetin tesiri ile, belki mahdut bir istikbalde de maddî nüfuzlarını devam ettirebilirler. Lâkin, atalet hassasının içtimaî işlerdeki bu tecellisi, diğer tabiî durumlarda olduğu gibi pek az sürer.

Osmanlı milletinde bulunacak bilûmum Müslümanlara gelince: Ekseriyeti teşkil edecekleri cihetle, memleketin idaresinde bütün hâkim kuvvetin onlar eline geçmesi ve binaenaleyh manen ve maddeten İslâm unsurunun bu karma toplulukta en çok faydalanır olması gerekir gibi görünürse de, bu istifadeyi tasavvur ile beraber Osmanlı milletinde dinî ihtilâfın kalkmamış, hakikî bir müsavatın ortaya çıkmamış, farklı unsurların cidden erimemiş olduğunu düşünmüş oluyoruz...

Osmanlı milletinin ortaya çıkmasında, ona dahil olacak Türk ve Müslümanların nüfuz ve kuvvetleri artmayacak demek, Osmanlı

Devletinin kuvveti eksilecek demek değildir. Halbuki asıl meselemiz devletin kuvvetinde idi. Bu kuvvet elbet artacaktır. Muntazam, sıkı, hulâsa modadaki bir tâbir ile "Bloc" teşkil eden bir millet ahalisi, daimî ihtilaf ve kavga halinde bulunup, ayrışmakta olan anarşik bir devletten şüphesiz daha kuvvetlidir.

Lâkin, asıl mühim mesele, muhtelif cins ve dine mensup olup şimdiye kadar birbirleriyle kavga ve savaştan halî kalmayan unsurların, şimdiden sonra kaynaşmalarının mümkün olup olmadığıdır.

Yukarda görüldü ki bu babdaki tecrübe muvaffakıyetsizlikle sonuçlanmıştır. Bundan böyle muvaffakıyet kabil olup olmadığını anlamak için, geçmiş tecrübenin muvaffakıyetsizlik sebeplerini, tafsilatlı olarak gözden geçirelim :

1. Bu karışma ve uyuşmayı Müslümanlar ve bilhassa Osmanlı Türkleri istemiyordu. Zira, altı yüz yıllık hâkimiyetleri hukuken bitecek ve bunca yıllar hükümleri altında görmeye alıştıkları reaya ile müsavat derecesine ineceklerdi. Bunun en yakın ve maddî bir neticesi olarak, o zamana kadar âdeta inhisara aldıkları memurluğa ve askerliğe reayayı da iştirak ettirmek, diğer bir tabirle, nispeten az müşkül, aristokratlarca şerefli zan olunan bir çalışma yerine alışık olmadıkları ve hakir gördükleri sanayi ve ticarete girmek lâzım gelecekti.

2. İslâm istemiyordu. Zira, katılanların hakikî menfaatlerini pek maddî ve beşerî bir nokta-i nazardan gözeten bu kuvvetli din, müslim ve gayrimüslimin hukuken tam müsavatını kabul etmiyor, gayrimüslimleri daima ikinci kademede bırakıyordu. Serbestliğe gelince: İslâm her cihetten dinlerin en hürriyetperveri olmakla beraber, din bulunması itibariyle menşei fevkelbeşer olduğundan, mutlak hakikatlardan ibaret esas ve kaidelerinden hariç her kaideyi doğru yola aykırı görecek ve binaenaleyh insanlığın saadet kazanması maksadiyle tam bir fikir ve vicdan serbestliğini kabul etmeyecekti.

3. Gayrimüslim tebaa da istemiyordu. Zira cümlesinin son zamanlardaki terakkileriyle şaşaalandırılan mazileri, istiklâlleri, hükümetleri vardı. Müslümanlar ve bilhassa Türkler o istiklâli bitirmiş, o hükümetleri mahvetmişti. Osmanlı hâkimiyeti altında ise, iddialarına nazaran, ekseriya adalet değil zulüm, müsavat değil hakaret, rahat değil azap görmüşlerdi. Hatta haysiyet ve namusları bile bazen ayaklar altına alınmıştı.

Miladî ondokuzuncu asır, bir taraftan bunlara mazilerini, hallerini, haklarını, milliyetlerini öğretti; diğer taraftan da, hâkimlerini,

Osmanlı Devletini zayıflattı. Bir derecede ki, hüküm altındaki arkadaşlarından bazıları istiklâl bile kazanabildi.

Bu aralık, zayıflamış hâkimleri mecburen ve fakat daima mütereddit şekilde dostluk elini uzattılar, hâkimiyeti arada taksim etmek, hukuku birleştirmek istediler. Görme basiretleri ekseriyetle hâkimlerinkinden açık bulunan bu kuvvetlenmiş mahkûmlar, uzatılan ellerden bazılarının pek samimî ve sadık olduğunu güzelce bilmekle beraber, bu yeni siyasette garbın tesirini, Osmanlı Devletinin varlığında kendi kazançlarını gören bazı garp devletlerinin zorlamalarını da gözden kaçırmadılar.

Belki bazılarının menfaatleri, Osmanlı milletinin teşekkülünde idi. Lâkin, onlar da soğuk akıllarından ziyade heyecana gelen hislerine tâbi oluyorlardı. Hiçbirisi, ama hiçbirisi geçmiş istiklâlleriyle harbeden bir kavim ile beraber, onunla karışarak, eriyerek yeni bir millet husule getirmeye razı değildi.

4. Osmanlıların büyük düşmanı Rusya ile onun köle ve pişdarları olan küçük Balkan hükümetleri istemiyordu. Zira; Rusya, Boğazlara, Anadolu ve Irak'a, İstanbul ve Balkanlara, mukaddes topraklara malik olmak, böylece siyasî, iktisadî, millî ve dinî maksadına erişmek peşinde idi. Boğazları elde etmekle, donanmasına Karadeniz gibi mahfuz ve büyük bir liman temin edecek, beynelmilel en mühim ticaret yollarından sayılan Akdeniz'e serbestçe çıkacak, ve sonra o muhkem pusudan istediği zaman atılarak zamanımızın Hint kervanlarıyle onların muhafızları olan İngiliz ticaret ve harp gemilerine taarruz ile Birleşik Krallığın en zengin sömürgesinin yolunu kesebilecek, kısacası ötedenberi göz diktiği Hind'i, garbından bir derece daha kuşatmış olacak, Anadolu'ya sahip olmakla dünyanın en münbit ve mahsuldar kıtasını hükmü altına alacak, Irak'a kadar sarkarak bütün garbî Asya'yı eline geçirdiği gibi Hind'in garp kapılarına dayanmış olacak ve belki, uzaktan uzağa ta o zamanlar beliren Rusya ve İngiltere'nin İslâm topluluğu ve binaenaleyh İslâm'ın mukaddes toprakları hakkındaki rekabetlerinde de kendi faydasına muvazeneyi bozacak, velhasıl, Boğazları, Osmanlı Asyasının mühim bir kısmını elde etmekle Rusya büyük siyasî ve iktisadî meyveler derlemiş olacaktı.

Balkanları geniş imparatorluğuna ilhak ile, şimal ve cenup Slavlarını birleştirecek, böylece Ayasofya kubbesine haç dikerek Ortodoksluğun meydana geldiği beşiği, yani Rusların dinlerinin çıktığı

yeri, Mescid-i Kamame'yi idareleri altına alarak, Hıristiyanlığın menbaını memleketinden sayılır kılacak ve bu suretle, hemen hepsi fazlasiyle dindar tebaasının kalp ile diledikleri en yüksek bir emellerini, dinî ve ruhî bir emeli gerçekleştirecekti.

Bu maksatlarının kolaylıkla elde edilmesi, Osmanlı Devletinin kuvvetsizliğine, Osmanlı tebaasının devamlı nifak ve kavga halinde bulunmasına bağlı idi. Binaenaleyh, Rusya asla bir Osmanlı milleti teşekkülüne razı olmazdı.

O zamanlar henüz siyasî hayat kazanmış Sırp ve Yunan devletleri ise, "Türk boyunduruğu altında kalan millettaşlarını" arttırmak isterlerdi. Bunun için de Osmanlı tebaasının ayrılık halinde olması menfaatları icabındandı ve ona çalışırlardı.

5. Avrupa kamuoyunun bir kısmı da istemiyordu. Zira, Avrupa kamuoyunu ihdas edenlerin bazıları hâlâ Müslümanlık - Hıristiyanlık din kavgasından, Ehl-i Salip muharebesi ananelerinden kurtulamamış olduklarından, Hıristiyanları İslâm hâkimiyetinden kurtarmak, haç'ın hattâ ufak bir köşesini bile hilâl altında bulundurmamak, gayrimüminleri (inffidèles) Avrupa toprağından, Nasârâ ülkesinden (Kudüs) sürüp çıkarmak arzusunda idi. Bazıları ise, sırf insaniyet ve ilim açısından muhakeme ederek "her türlü terakkiye istidatlı Avrupalı milletleri, yarı barbar, zulümkâr, harp ve kavgadan başka maharetleri görünmeyen Turanîler boyunduruğundan" kurtarmak ve bu Asyalıları geldikleri Asya sahrasına kovmak isterlerdi. Lâkin, ekseriya bu iki fikir birbirine karışır ve hangisi hangisinden çıktığı anlaşılamıyacak kadar karışık bir halde tecelli ederdi.

Demek ki, Osmanlı milletini, Osmanlı ülkelerindeki bütün kavimlerin arzusu hilâfına, haricî manilere rağmen, Osmanlı hükümetinde işbaşında bulunan birkaç kişi, bazı Avrupa devletlerine (bilhassa Üçüncü Napolyon Fransasına) dayanarak meydana getireceklerdi. Bu iş, gayr-i mümkün denecek kadar müşküldü. İşbaşında bulunan zatların hepsi, dâhilerden olsa, yine bunca mânilere katlanabilmeleri pek az muhtemeldi. Gerçekten iş muvaffakiyetsizlikle bitti.

Zikrolunan mâni sebepler, o zamandan beri eksilmedi, arttı, büyüdü. Abdülhamid'in siyaseti, müslim ve gayrimüslim arasındaki nifak ve zıddiyeti arttırdı. Gayrimüslim tebaanın bir kısmı daha istiklâl kazanarak, diğerlerinin şevklerini çoğalttı. Rusya 'nın gittikçe kuvvet ve şevketi arttığından, Osmanlı Devletine olan zararlı tesirleri çoğal-

dı. Sırp, Yunan, Bulgar, Karadağ tesirleri peyda oldu. Avrupa efkârı daha ziyade Türkler aleyhine çevrildi. Osmanlı milleti siyasetinin en kuvvetli taraftarlarından Fransa, Paris Muahedesi devrindeki azametini kaybederek, Rusya'nın yardakçısı oldu. Hulâsa, memleketin dahilinde ve haricinde bu siyasete büsbütün karşı bir muhit doğdu. Binaenaleyh, zannımca, artık Osmanlı milleti meydana gerirmekle uğraşmak, beyhude bir yorgunluktur.

Şimdi, *İslâm birliği* politikasının Osmanlı Devletine yararlı olup olmadığını, tatbik kabiliyeti bulunup bulunmadığını tetkik edelim :

Yukarıda imâ olunduğu üzere, bu siyasetin tatbiki halinde Osmanlı tebaası arasında dinî nifak ve düşmanlığın artması, böylece gayrimüslim tebaa ile onların ekseriyetle meskûn oldukları memleket kısımlarının kaybı ve binaenaleyh Osmanlı Devletinin kuvvetinin azalması gerekecekti. Bundan başka, umumiyetle Türkler arasına müslim ve gayrimüslim farkı girecek, soydan doğma kardeşlik din ihtilafları ile bozulacaktı.

Lâkin, bu mahzurlara mukabil, Osmanlı Devleti idaresindeki bütün Müslümanlar ve binaenaleyh onun bir parçası olan Türkler, pek güçlü bir bağ ile sımsıkı birleşecekler, böylece farklı cins ve dinden oluşmuş "*Osmanlı milleti*"ne nispetle, pek ziyade sıkı ve bu sıkılığı cihetiyle, mülkçe, adetçe, arazice, servetçe olan noksanlıklarına rağmen daha kuvvetli bir topluluk, İslâm topluluğu, meydana getireceklerdi.

Daha mühimi, yeryüzündeki bütün Müslümanların gittikçe kuvvetlenmek üzere birleşmesi ve, böylece Anglo-Sakson, Cermen, Slav, Latin ve belki sarı ırkın birleşmeleriyle meydana gelecek büyük kuvvetler arasında varlığını muhafaza eyleyebilecek, din üzerine müstenit bir kuvvetin doğması için hazırlanacaktı. Bu yüksek emele varana değin, şüphesiz hayli zaman geçecek, ilk devirlerde yalnız şimdiden mevcut manevî münasebetler takviye olunarak, müstakbel topluluğun ancak müphem bir taslağı yapılacak ve fakat gitgide hatları ve şekli daha çok belirecek, müspet, katî ve henüz zikri geçen büyük, korkunç manevî eşhasla boy ölçüşebilmeğe muktedir, Asya'nın büyük bir kısmıyla Afrika'nın yarısından ziyadesine hâkim manevî bir şahıs yaratılmış olacaktı.

Lâkin, bu tarz-ı siyasetin, Osmanlı Devletinde muvaffakıyetle tatbiki mümkün müdür?

İslâm, siyasî ve içtimaî işlere pek çok ehemmiyet veren dinlerden biridir. İslâmın esas kaidelerinden biri "din ve millet birdir", düs-

turuyle ifade olunur. İslâm, mümin olan kimselerin cinsiyet ve milliyetlerini bitirir; lisanlarını kaldırmaya çalışır, mazilerini, ananelerini unutturmak ister: "İslâm, kuvvetli bir değirmendir ki, farklı cins ve din müntesiplerini öğütüp, dinen, cinsen bir, aynı haklara sahip, yekdiğerinden hiç farksız Müslümanlar çıkarır..."

İslâmın meydana çıkışında, güçlü, muntazam siyasî teşkilatı vardı. Kanun-u esasîsi Kur'an idi. Resmî dili Arapça idi. İntihap edilmiş bir reisi, mukaddes bir riyaset merkezi vardı.

Lâkin, diğer dinlerin tarihinde görülen değişmeler, İslâmda dahi bir dereceye kadar müşahede olunur : Irk tesirleri ve muhtelif vakalar neticesi, dinin teşkil ettiği siyasî birlik kısmen bozuldu. Hicretten henüz bir asır geçmemiş idi ki, Arap ve Acem milliyetleri zıddıyeti, Emeviye ve Haşimiye hanedanları arasındaki nefret tarzında tecelli ile, İslâm birliğine kapanma bilmez bir yara açtı, Sünnî ve Şiî büyük ihtilâfını ortaya çıkardı. Daha sonraları, Arap ve Acem unsurlarına Türk, Berber vesaire gibi muhtelif unsurlar da karıştı. Bunlar İslâmın düzeltmek, birleştirmek ve temsildeki şiddetine rağmen, millî his ve ihtiraslarını kısmen muhafaza eylemiş olduklarından, İslâmdaki fikir ve siyaset birliği daha ziyade bozuldu. Şarkta da, tıpkı garpte olduğu gibi tavaif-i mülûk hasıl oldu. Hilâfet, manevî riyaseti bir dereceye kadar muhafaza etmekle beraber, pek geniş Darü'l-İslâm, her tarafta türeyen küçük küçük ve geçici emîrlikler, saltanatlar, şahlıklar, padişahlıklar ile parça parça oldu. Bizzat hilâfet de ikileşti, hattâ üçleşti. Resmî ve dinî lisan da birliğini kaybetti. Acemce, Arapça kadar hak iddiasına kalkıştı

Bir zaman geldi ki, İslâmın kuvveti en aşağı noktasına doğru inmeye başladı. İslâm ülkelerinin bir kısmı, gitgide büyük kısmı, dörtte üçünden fazlası, Hıristiyan devletlerinin hâkimiyeti altına geçerek İslâmiyetin birliği delik deşik oldu.

Yakın zamanlarda ise, garp fikirlerinin tesiriyle, İslâmiyetin arzusuna rağmen tamamiyle mahvedemediği kavim ve milliyet taassubu, pek az da olsa, baş göstermeye başladı.

Kuvvetine halel veren bunca vakalar ile beraber, İslâm hâlâ pek güçlüdür. Müslimîn arasına, dinlerinde şüphelilik veya daha beteri olan imansızlık henüz girmemiş denebilir. İslâmın hemen bütün tabileri, din yolunda her fedakârlığı göze alacak, muti, dini ile heyecanlı, dini bütün kimselerdir.

Bazı Müslüman devletlerin yeni kanunları İslâm şeriatından ayrılmakla beraber, esası yine İslâm kaideleri gibi gösterilmektedir. Hâlâ, Arapça yegâne din lisanıdır. Hattâ birçok yerlerin Müslümanları için ilmî ve edebî lisandır da. İslâm okulları–müstesna bölümleri sarfınazar–aynı program ile ayni lisan üzere (arapça dili) öğretime devam etmektedir. Hulasâ, İslâm medeniyeti, evvelki birliğiyle devam ediyor denilebilir.

Hâlâ her Müslümanım, Türk veya İranîyim demekten evvel, "elhamdü-lillâh Müslümanım.." diyor. Hâlâ İslâmiyet dünyasının büyük kısmı, Osmanlı Türkleri hakanını İslâmın halifesi tanıyor. Hâlâ bütün Müslümanlar, günde beş defa Mükerrem Mekke'ye yüz çeviriyor ve Kâbe'ye yüz sürüp Hacer-i Esved'i öpmek için, büyük bir heyecan ile kürenin her tarafından muhtelif sıkıntıya katlanarak koşuyorlar. Hiç korkmadan tekrar olunabilir ki İslâm henüz pek güçlüdür. Bunun üzerine *tevhid-i İslam* siyasetinin tatbikinde, dahilî maniler az güçlük ile katlanılabilecek surettedir. Lâkin haricî maniler pek kuvvetlidir. Gerçekten, bir taraftan İslâm devletlerinin hepsi Hıristiyan devletlerinin nüfuzu altındadır. Diğer taraftan bir iki müstesnası dışında, bütün Hıristiyan devletleri Müslüman tebaaya maliktir.

Tabiiyetlerinde bulunan Müslümanların, hattâ kuvvetlice manevî bir vasıta ile olsun, hudutları haricindeki siyasî merkezlere bağlılıklarını istikbalde, mühim neticeleri çıkabilecek umumî bir fikre hizmetlerini menfaatlerine aykırı gördüklerinden ortaya çıkmasına her suretle karşı koymak isterler, ve bütün İslâm devletleri üstündeki nüfuz ve iktidarları sayesinde bu istediklerini icra da edebilirler. Binaenaleyh, zamanımızda en kuvvetli İslâm devleti olan Osmanlı Devletinin bile ciddî bir surette *İslam birliği* siyasetini tatbike kalkışmasına, belki de muvaffakıyetle, karşı koyarlar.

Türk birliği siyasetindeki faydalara gelince, Osmanlı ülkelerindeki Türkler hem dinî, hem ırkî bağlar ile pek sıkı, yalnız dinî olmaktan sıkı birleşecek ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair müslim unsurlar daha ziyade Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleştirilebilecekti.

Lâkin asıl büyük fayda; dilleri, ırkları, âdetleri ve hattâ ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyle Avrupanın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milliyetler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir

siyasî milliyet teşkil eylemelerine hizmet edilecek ve işbu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmişi olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı. Son vakaların fikre getirdiği uzakça bir istikbalde, meydana gelecek beyazlar ve sarılar âlemi arasında bir Türklük cihanı husule gelecek ve bu orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonyanın sarılar âleminde yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktı.

Bu faydalara mukabil, Osmanlı ülkelerinde meskûn, müslim olup da Türk olmayan ve Türkleştirilmesi de mümkün bulunmayan kavimlerin Osmanlı Devleti elinden çıkması ve İslâmiyetin Türk ve Türk olmayan kısımlarına ayrılarak, artık Osmanlı Devletinin Türk olmayan Müslümanlar ile ciddî bir münasebeti kalmaması mahzurları vardır.

Türkleri birleştirmek politikasının tatbikindeki dahilî müşkülât İslâm siyasetine nazaran ziyadedir. Hernekadar, garbın tesiriyle Türkler arasında milliyet fikirleri girmeye başlamış ise de, yukarıda söylenildiği gibi, bu vaka henüz pek yenidir. Türklük fikirleri, Türk edebiyatı, Türkleri birleştirmek hayali henüz yeni doğmuş bir çocuktur. İslâmiyette gördüğümüz o kuvvetli teşkilattan, o pür hayat ve pür heyecan hissiyattan, hulâsa sağlam bir ittihadı meydana getirebilecek madde ve hazırlıktan hemen hiç birisi Türklükte yoktur. Bugün ekseri Türkler mazilerini unutmuş bir halde bulunuyorlar.

Lâkin şu da unutulmamalıdır ki, zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslümandır. Bu cihetle, İslâm dini, büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir. Milliyeti tarif etmek isteyenlerden bazıları, dine bir âmil (factuer) gibi bakmaktadırlar. İslâm, Türklüğün birleşmesinde şu hizmeti yerine getirebilmek için, son zamanlarda Hıristiyanlıkta da olduğu gibi, içinde milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde değişmelidir. Bu değişme ise hemen hemen mecburidir de : Zamanımız tarihinde görülen umumî cereyan ırklardadır. Dinler, din olmak bakımından, gittikçe siyasî ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar. İçtimaî olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor. Dinler, cemiyetlerin ek işleri olmaktan vazgeçerek, kalblerin hâdi ve mürşitliğini deruhte ediyor, ancak halik ile mahlûk arasındaki vicdanî rabıta haline geçiyor. Dolayısıyle dinler

ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hattâ hizmet edici olarak, siyasî ve içtimaî ehemmiyetlerini muhafaza edebiliyorlar[1].

Haricî engeller ise, İslâmiyet siyasetine nispetle daha az kuvvetlidir. Çünkü Hıristiyan devletlerden yalnız birisinin, Rusya'nın Müslüman Türk tebaası vardır. Bu cihetten, menfaatleri gereği, Türklerin birleşmemesine çalışacak yalnız bu devlettir. Başka Hıristiyan devletlere gelince, ihtimal ki bazıları, Rusya menfaatlerine zararlı olduğu için, bu siyaseti desteklerler bile.

Yukarıdaki mütalâalardan şu neticeler çıkıyor : *Osmanlı milleti* yaratılması, Osmanlı Devleti için faydalara sahipse de, gayr-i kabil-i tatbiktir. Müslümanların veya Türklerin birleşmesine dönük siyasetler, Osmanlı Devleti hakkında eşit denilebilecek menfaat ve mahzurlar ihtiva etmektedir. Tatbikleri cihetine gelince, kolaylık ve zorluk yine aynı derecede denilebilr

Bu halde hangisinin tatbikine çalışılmalıdır? *Türk* gazetesinin ismini işittiğim zaman, nihayet beni rahatsız eden şu suale cevap bulacağımı ümit ve ismine nazaran o cevabın da Türklük siyaseti olacağını zanneylemiştim. Lâkin, gördüm ki, "hukuku muhafaza" olunacak, zihinleri temizlenecek, fikirleri sevindirilecek Türk, sandığım gibi şimdi bile Hanbalık'tan, Karadağ'a, Timur Yarımadasından Karalar İline kadar Asya, Avrupa ve Afrika'nın mühim birer kısmını kaplayan büyük ırkın efradından herhangi bir Türk olmayıp, ancak Osmanlı Devleti tebaası olan bir Garp Türküdür. "Türk" yalnız onları görüyor, onları biliyor. Ve, hem de ancak milâdî on dördüncü asırdan beri –ve Fransız menbalarına nazaran– biliyor. Ve binaenaleyh, şu zamanda aynı devletin tebaası olup müslim veya gayrimüslim ve fakat diğer cinsten bulunan cemaatlar, ve haricî milletlere karşı yalnız onların "hukukunu muhafaza" etmek istiyor. Türk için Türklüğün askerî, siyasî ve medenî geçmişi yalnız Hüdavendigârlarından, Fatih'lerden Selim'lerden, İbni Kemal'lerden, Nefî'lerden, Bâkî'lerden, Evliya Çelebi'lerden, Kemâl'lerden teşekkül ediyor; Oğuz'lara, Cengiz'lere, Timur'lara, Uluğ Bey'lere, Farabi'lere, İbni Sina'lara, Teftazani ve Nevâî'lere kadar varamıyor :

Arada sırada İslâmiyet, hilâfet politikalarına da yaklaşır gibi oluyor da, birleşebilecek Türklerin hemen cümlesi Müslüman olmak

[1] Rusya'da Ortodoksluk, Almanya'da Protestanlık, İngiltere'de Anglikanlık, muhtelif memleketlerde Katoliklik.

cihetiyle esasen mühim noktalarda ortaklıkları bulunan İslâm ve Türk siyasetlerinin ikisini birlikte desteklemek istediği zannolunuyor; lâkin bunda da çok kalmıyor, ısrar etmiyor [1].

Hulâsa, öteden beri zihnimi işgal edip de, kendi kendimi ikna edecek cevabını bulamadığım sual yine önüme dikilmiş cevap bekliyor : Müslümanlık, Türklük siyasetlerinden hangisi Osmanlı Devleti için daha yararlı ve kabil-i tatbiktir?.

Zoya Köyü (Rusya)
15 Mart 1904
AKÇURAOĞLU YUSUF.

Makamı Celil-i Hilâfet" *Türk*, 18 Kânunuevvel 1319 (1903).

CEVABIMIZ

ALİ KEMAL

Mukaddemede, ilk nüshamızda uzun uzadıya ifade eylediğimiz halde, gazetemizin esas yolu hakkında bizden yine izahat istiyorlar. "Üç Tarz-ı Siyaset" unvaniyle geçmiş nüshamızda neşredilen tafsilatlı yazıda ise, Türklerin tevhidi, İslâmın ittihadı, Osmanlı milliyeti diye vasıflandırdıkları farklı yollardan hangisini benimsediğimizi anlamadıklarını beyan eyliyorlar. Diğer izahata girişmeden evvel şu beyanata cevaben demek isteriz ki, bizim için Türkü İslâmdan, İslâmı Türkten, Türk ve İslâmı Osmanlılıktan, Osmanlılığı Türkten, İslâmdan ayırmak, tekliği üçe bölmek olamaz. Hayalimize gelse bile fikrimize yerleşemez. Böyle taksimatı kâğıt üzerinde yürütmek, sonra zavallı tarihi, vakaların hakikatini –biçarelerin ağzı, dili yok ya– bu indîliklere göre devir devir, sınıf sınıf, bol boluna bölerek, öbür devri İslâm ittihadına, beri devri Osmanlı milliyetine, en son kısmı ise Türk ittihadına hasreylemek kolaydır, hususiyle âlâdır; çünkü bir nevi ilmî müzakeredir, herhalde edebî bir eksersizdir. Şu kadar ki, *Türk* gibi gazete, iyi emelini esasen bu yola hasredemez. Edemediği için de, hakikatlere daha muvafık, vakalara daha mutabık bir yol takip eder. Şu hakikatten hepimiz emin olmalıyız ki, padişahlarımızdan, hükümet ricalinden, hattâ ulemamızdan, fazıl kişilerimizden belki Türkü İslâmdan, özellikle İslâmı Türkten, Türk ve İslâmı Osmanlılıktan ziyade seven, düşünen oldu. Tabiî oldu, çünkü doğuştan kimimiz dindar, kimimiz hür fikirli oluyoruz. Böyle olduğumuzu da, ahval ve hareketlerimizde gösteriyoruz. Yoksa hiçbir padişahımız, hiçbir vezirimiz, bilgemiz ne yakın, ne uzak mazide, hattâ ne de halde, ne İslâm ittihadı, ne Osmanlı milliyeti, ne Türklerin tevhidi yoluna emeğini vakfeylemedi. Sultan Mahmut'tan, Reşit Paşa'dan, ta Âlî ve Fuat Paşalara, Mithat Paşa'ya kadar bütün o büyüklerin hiçbiri, Bulgar'ı, Rum'u, Sırb'ı, Ermeni'yi, Ulah'ı, Maranî'yi; Keldani'yi Osmanlı milliyetinin yaradılışına sokmak beyhude hayaline sapmadı. Çünkü, herbiri biliyordu ki, Fransa Büyük İhtilâlinden, Napolyon'un o destanlı rengârenk zafer ve eserinden, Avrupa'nın o karışık heyecanlanmasından sonra, uyanmağa, maziden istikbale doğru göz aç-

mağa, varlıklarını candan gönülden anlamağa, istemeğe başlayan bu muhtelif milletleri öyle Osmanlı milliyeti birliğinde temsîle kalkışmak, amiyane bir tabirle yangına körükle gitmek demek idi, hatıra bile gelmezdi. Fakat Osmanlı hükümet tarzını Avrupa'nın yeni fikirlerine mülayimce bir şekilde sokarak, devrin siyasî gidişinden istifade ile bütün bu kavimlerin tabiiyetimizde kalmasına çalışmak tabiî idi, makul idi. Öyle yapıldı, daha doğrusu, mümkün olabildiği kadar öyle yapılmağa çalışıldı. Vakaların hakikatı bu derece basit, vazıh iken: "Ahaliyi aralarındaki din ve mezhep ihtilaflarına rağmen yekdiğerine karıştırarak ve temsîl ederek, Amerika Birleşik Hükümetlerindeki Amerikan milleti gibi müşterek vatanla birleşmiş yeni bir millet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak" tasavvurlarına sapmak, ne yalan söylemeliyiz, bize pek garip görünüyor. Öteki padişaha, beriki vezire, o fikri, bu niyeti atfetmek kolaydır, fakat bu iddiaları tarihî delil-ler ile sağlamlaştırmak ve ispat etmektir ki müşküldür. Aynı lisan, aynı emel ve aynı suretle teessüs, tecelli eden Amerika halkiyle, hükümetiyle Osmanlı halkı ve hükümeti arasında hangi devirde, hangi şekilde olursa olsun bir münasebet ve benzerlik farzetmek, tarihin havsalasına, hakikatlerin alanına girmeyen tasavvurlardandır. Yoksa tarihi alt-üst, karmakarışık ederek zorla delil gibi göstermek ilmin ciddiyetine uymaz. Yine bilfarz Fransa'da Üçüncü Napolyon, filhakika milliyet taraftarı idi. İtalyalıların, Almanların milliyetlerinin teşekkülüne çabaladı, hattâ Fransız menfaatlerine karşı çabaladı... Alman, İtalyan milliyetleri teşekkül eder etmez, ilk hamlede Fransızların aleyhine dönüverdiler. Her ne ise o garip yaratılışlı hükümdar, esasen Büyük İhtilal felsefesinden sızan bu milliyet fikrinin hem başı hem sonu oldu. Şimdi, Üçüncü Napolyon'un Osmanlı siyasetinin gidişine derin bir tesiri farz olunsa idi, o da devletimizin tamamen yok olmasıyle, az çok tabiiyetimiz altında yaşayan muhtelif kavimlerin, önce Bulgarların, bir dereceye kadar Sırpların, Romanyalıların tam istiklâliyle olabilirdi... hattâ bir derece oldu bile, 1858 toplantısıyle Memleketeyn'in, Osmanlı tâbiiyeti bağlarından sıyrılmalarına en ziyade o zaman Fransa çalıştı. Sırbistan için de böyledir. O vakit Fransızlara kalsa idi, ta Suriye'nin Marunîlerinden Bulgarlara ve Ermenilere kadar bizde tabi milliyet bırakmaz, istiklâle eriştirirlerdi. İmdi, bu açık gerçeğe rağmen Osmanlı milleti fikri, en ziyade Âli ve Fuat Paşalar zamanında geçerli idi. Fransız kaidesinin; plebisit ile milletler teşkil etmenin resûlü Üçüncü Napolyon'da bu garplılaşmış paşalara kuvvetli destek oluyor-

du" demek, tarihi bir parça hırpalamakla olur... Tarih! Tarih! Lâkin tarihe gayet dikkat ile, insaf ile bakmalıyız. Gelişi güzel vakaları tarihe delil, tarihî rical ve vakaları şahit getirmek, bilmeyiz amma, o şahane fenne bir mertebe hürmetsizlik olmaz mı?

* * *

Osmanlı milliyeti bahsi böyle bir tarafa dursun, İslâm ittıhadına gelince : Bu da bir garip tasavvurdur ki hiçbir zaman kuvveden fiile çıkmadı. Hattâ teşebbüse bile mazhar olmadı. Şu sebeple ki hakikate uymaz, hayale sığmaz imkânsızlıklardandır. İslâmı ittıhada davet edebilmek için, her biri bölük bölük İslâm ahalisine hükmeden Fransa, İngiltere, Rusya, saire gibi devletlerin cümlesine birden meydan okumak iktidarında olmalıyız. Hattâ umumiyetle Hıristiyanlara, eski devirde olduğu gibi galip gelebilmeliyiz. Halbuki biz galebe, hücüm şöyle dursun muhafaza, müdafaa için çareler arıyoruz, arıyoruz da bulamıyoruz. Rumeli'nin Müslümanlarını muhafazaya muktedir değilken, Hindistan'dakileri ele geçirmeye çalışmaya kalkışmak, en coşkun bir hayale sığmaz asılsız rüyalardandır. Sultanlarımızdan, vezirlerimizden, ediplerimizden bu olmayacak emre çaba harcayanlar hangileri oldu? Göremiyoruz. Filhakika, makale sahibine göre bu berikilerin içinde bir "Rousseau" mütercimi bile varmış ki, bu zat da zavallı Sait Bey olsa gerek, meğer ki "Emile"i tercüme eden Ziya Paşa olmasın!

Sait Bey ki, "Rousseau"nun ahlakî faziletlerini Türkçeye nakletti. Başka ufak tefek makaleler, Galatât-ı Tercüme gibi sade eserler yazdı. Lâkin hangi sözler, hangi işler ile İslâm ittihadına çalıştı, anlayamadık. Ziya Paşa'da bile, *Hürriyet*'ten *Harabat*'a kadar sarih surette böyle bir fikre tesadüf etmedik. Bir Bulgar'la, bir Rum'la, bir Türk'ü mezcederek, Fransız, Alman, İtalyan milliyeti gibi bir milliyet teşkil etmek düşünmeğe bile değmez olamayacak bir iş olduğu gibi, zamanımızda Asya'nın, Afrika'nın, Avrupa'nın Müslümanlarını tevhid ile bir İslâm Devleti meydana getirmek, tantanalı lâkin kuru bir vehimdir. Bir vehmi, öyle halife lâkabını diğer lâkaplara tercih etmek, dine fazla hürmet göstermek, ehemmiyet vermek gibi tabiî halleri delil göstererek o padişaha, bu vezire, nihayet şu fırkaya isnada kalkışmak doğru mudur? Bütün bu ricalin işi gücü kalmadı da, bu kuruntu'ara mı mesai sarf eyliyorlar? Buna delâlet eden hakikî delil nerededir? Bu yolda bir muharebe mi açıldı? Bir hattı hareket cetveli mi neşrolundu? Bir teşebbüse mi girişildi? Mekteplerde dinî tedrisatı arttırmakla, Şam'dan Mekke'ye bir

demiryolu inşasına kalkışmakla öyle asılsız büyük bir fikrin arasında ne münasebet olabilir? Rusya Devleti bütün Slavları, Almanya devleti bütün Cermenleri itaatları altına alarak Cermen, Slav geniş ittihadlarını getirmeğe çalışabilirler. Bu makbul bir iştir, çünkü hasıl olabilir bir emele matuftur. Bütün Slavların, Cermenlerin aralarında ırk, fikir, vatan, iklim yakınlığı, ekseriya da lisan birliği gibi cins cins münasebetleri vardır. Halbuki cihanın Müslümanlarını dinden maada birbirine rapteden bir alâka mevcut mudur? Cermenler umumiyetle Avrupa'nın ortasında, Slavlar ise hemen umumiyetle Avrupa'nın baştan başa şarkında otururlar. Bir hâkimiyet, bir idare, bir ittihat altına girebilirler. Fakat İslâmın her halinden maada, bulunduğu yerlerin yekdiğerine sonsuz uzaklığı böyle bir inanca kesin manidir.

İslâm ittihadını böylece olabilir görmediğimiz gibi, Türklerin tevhid-i fikrinden de bir manâ çıkarabilenlerden de değiliz. Neyi, kimi birleştiriyoruz. Tarih bir tarafa dursun, bir kere lütfen coğrafyaya, dünyanın ahvaline ibretle nazar atfedilsin. Türklerin bu suretle tevhidi için cihanı ne kadar alt üst etmek, hiç olmazsa koca Rusya Devletini gövdesinden ne derece kırmak lâzımdır, düşünülsün.

İlâhi... Tatarlar ile, bir nevi Türklerle meskûn iken Kırım'ı muhafaza edemedik de şimdi bütün Asya'nın Türklerini tevhide mi çalışacağız? Böyle bir ham hayale bedel de, Türk olmayan vatandaşlarımızı mı feda edeceğiz? Bu acayip fikri yaratanlar kimlerdir? *Lehçe'* de, (geldim)i (geldüm) yazmak gibi bir şivesizlik göstermiş olduğu için Vefik Paşa merhuma mı bu hafiflik isnat olunuyor? Necip Asım Efendi ise Leon Kahon'un o muğlak fakat gevşek Mogol Tarihini Türkçeye naklettiğinden dolayı mı, yoksa "kaidei Türkiye" diye sırf kuru bir inat saikasıyla o (Vav) haşvini ilâve ederek Türkçede bir kaidesizlik gösterdiği için mi, böyle bir ucubenin yayıcısı addolunuyor? Fakat Ş. Sâmi Bey esasen Arnavut olduğu için lisanen, fikren, emelen, ne suretle olursa olsun, ancak Osmanlılık itibariyle Türklüğü idrak edebilir, öyle Türklerin tevhidi gibi acayip fikirlere çabasını vakfedemez. Hulâsa, ne kadar muhteşem, mübeccel olursa olsun, muğlak, bilhassa imkânsız olduğu için biz böyle Osmanlı milletinin vahdeti, İslâm ittihadı, Türklerin tevhidi gibi fikirleri emellerimize hedef ittihaz edemeyiz, bu yollara mesai harcayamayız, çünkü uğraşımızın memleketimiz için, vatandaşlarımız için faydasını, bir semeresini görmek, göstermek isteriz.

Bu tafsilâttan sonra bahsimizin diğer şıkkına sözü geçirerek yolumuz, fikrimiz, maksadımız nedir, bir kere daha, aşağıda, kısaca fakat açıkça ifade etmek dileriz.

Bugüne kadar dedik, diyoruz, demek istiyoruz ki Türk, mazi, meziyet sahibi bir kavimdir, altı yüz beş senelik bir devletin, bir saltanatın müessisi, mâlikidir. Bugün bile, zemin ve zaman sebebiyle uğradığı çöküntü şüpheleri içinde, zaman zaman maddeten, mânen mümtaz yaratılışını izhar ve ispattan geri kalmıyor. Bir savaşta ekseriya dünyaya baştanbaşa hayret veriyor. Bununla beraber, iktiza ederse, fırsat düşerse Avrupa medreselerinde, cihan irfanında kendini gösterebiliyor. Filhakika hükümet, cemiyet itibariyle bozulmaya uğraşmıştır. Fakat bu günahların kusuru esasen kavimden ziyâde iklimin, yaratılışın değil zaman ve zeminindir. Bu engeller, bu belâlar olmasaydı, şarka bu suretle gömülmeseydi Türk bu içtimaî yıkıntıya uğramazdı. Mamafih ezelî hükmün gidişini değiştiremeyiz, olan oldu.

Şimdi öbür güzelliklere istinaden bu noksanları gidermeğe çalışmalıyız. cihana göstermeliyiz ki, böyle bir yükselme asrında, taassubun kurbanı olarak sönmeğe mahkûm edilemeyiz. Mazimize, yaratılış meziyetlerimize, mesaimize istinaden varlığımızı, istiklâlimizi muhafaza etmek, bu şaşaalı güneşin feyzi altında diğer kavimler gibi mukadder tekemmülümüzü takip eylemek isteriz. Öyle bir devirdeyiz ki, âlemde şöyle böyle adalet hükmünün geçerli olduğuna kaniiz. O halde koskoca bir kavmin imhasına hangi adalettir ki, aklı yatabilir?

Sade noksanlıklarımızı görmemeli, bir parça insafla kemâllerimize dikkatle atfınazar eylemeli. Şarkın başka bir kavmi var mıdır ki, bilfarz elli, altmış sene içinde lisana, edebiyata, hattâ umumiyetle irfana Türkler kadar feyz ve kemâl vermiş olsun. Sultan Mahmut devrinde Türkçe ne idi, Sultan Hamid devrinde ne oldu? O zaman Türkler ne biliyordu, bugün Türkler yine diğer şark kavimlerine nispetle neler bilirler? Bilhassa bu tecelli ne kadar manilere rağmen husule geldi. O kadar uzaklara bile gitmeğe hacet yok : ne türlü sebeplerle olursa olsun, tabip, davavekili, muharrir, saire bir gençler kütlesi, bir müddet Avrupa'da yetkinlik elde etmeğe çalıştıktan sonra, birkaç sene evvel bu zemine geldik. Az bir müddet içinde her birimiz bir meslekte ilerledik. Fikrimizi, ahvalimizi, muamelâtınızı yakından tetkik eden insaflı Frenkler bile : "Türk hakikaten diğer şark kavimlerinden müterakki, yüksek imiş, bir Avrupalıdan hiç aşağı kalmıyor, Şarkta doğan Avru-

palılara ise tercih edilir" diyorlar. Hakkımızı, fazlımızı teslim etmeyen, idrak eylemeyenler yine olsa olsa içimizdendir. Çünkü şahıs itibariyle âlâyız; fakat cemiyet, içtimaî kabiliyet bakımından henüz berbatız. Sebepleri farklı farklı olarak, aramızda daimî bir kötü nifaktır ki hükümrandır. Bilfarz, bu derece saflıkla böyle iyi niyetle neşrolunan şu *Türk* gibi bir gazeteye düşmanca bir nazarla bakmak vesilelerini aramağa kadar varırız. O derece munafıkız, o derece parçalanmağa teşneyiz.

Fakat biz sebat ve metanet gösterirsek, bilhassa her birimiz mesleğimizde meziyetimizi göstermeğe çalışırsak, o kötü hissiyatın hiçbir zaman kurbanı olmayız; sonunda öğünülecek emelimize ereriz.

Emelimiz nedir? Cihanın hangi bir köşesinde olursa olsun, bilfarz Mısır'da, mümtaz bir mevki, Rumlar, İtalyanlar hattâ İngilizler, Fransızlar gibi mümtaz bir mevki tutabilmektir. Niçin öyle olmasın? Doğuştan veya sonradan elde edilmiş faziletler itibariyle onlardan aşağı mıyız? Güzel bir terbiye gördükten sonra hangi bir işi üzerimize alırsak hiç olmazsa onlar kadar yerine getiremiyor muyuz? Gözümüzün önünde öyle idareler, işler oluyor ki, aynı derecede kültürlü bir Türk, diğer kavimlerden ziyade bunlarda muvaffakıyet gösteriyor.

Bir içtimaî heyetin cemiyet olarak ıslahı, o heyeti terkip eden fertlerin şahıs olarak iyileşmesine, feyzine bağlıdır. Ne zaman Türkler içerde ve dışarda şahsen yükselirler, kuvvetlenirler, maddeten ve manen, fikren ve ilmen kudret ve servet sahibi olurlarsa, gitgide bu Türk Devleti de o feyizlerinin meyvelerini görmeğe, toplamağa başlar. Yoksa biz uğraşımızı, istidadımızı bu yüce işlere hasredeceğimiz yere, içerde ve dışarda kendimizden, hükümetimizden âcizane, miskince, şikâyete, sızlanmaya vakfedersek kuru kuruya, malûmu ilâm kabilinden olmak üzere aleyhte bulunmaktan maada bir meslek sahibi olamazsak, yâni yaramıza bir yara daha katmakla uğraşırsak netice, şimdiye kadar olduğu gibi, nura değil karanlığa çıkar. Ey koca Türk, durumu beğenmedin, hoş görmedin, memleketini terk eyledin, değil mi? Maksadın hayır ise, yürü, git Mısır'a, Amerika'ya, İngiltere'ye, Fransa'ya nereye istersen git. Fakat her gittiğin yerde bir meslek, bir meziyet, bir irfan sahibi olmağa çalış. Çalış da, maddî ve manevî kudret ve servet edin. Fikren, cismen yüksel. Yüksel ki, birgün senden memleketin her suretle istifade edebilsin. Hepimiz böyle yapabilsek, çok geçmez Osmanlı topluluğu, beraberce, her suretle ne parlak bir nizam ve intizama mazhar olur, görürüz.

İşte, bu gazetenin emeli, Türklere şu feyiz ve salâh yolunu, medeniyet kavgasında şu iyi hayat mücadelesini göstermek, mümtaz yaratılışlarını hatırlatmakla beraber, şimdiye kadar uğraya geldiğimiz meskenet ve ataletten, sapkınlık ve nifaktan halimizi, geleceğimizi korumaktır ki, bu içimizden hangi tarafın, her kimin olursa olsun aleyhinde bulunmak, uğraşmak zilletinden, o çaresiz hatta muzır mesaiden uzak, arınmış bir yoldur. Umduğumuz şekilde olursa dünyanın her köşesinde Türkler istediğimiz gibi yükselirse topluluk, hükümet de tabiî feyz bulur; yoksa biri olmadan beriki asla olamaz. Bir heyetin kötülükleri, fertlerinin toplam günahlarıdır.

Bu izahattan sonra, Osmanlı milliyeti vahdeti imiş, İslâm ittihadı imiş Türklerin tevhidi imiş öyle müphemşeylerle uğraşmak, vazifemizden hariç olduğu anlaşılamaz mı? Biz, Türklerin fertler itibariyle yükselmesine çalışanlardanız. Bu nimet o derece çoklukla husule gelsin, Türkler durumu koruyabilsinler, topluca yok olmaktan kurtulsunlar, ikbâl yolunu tutsunlar, sonra Osmanlı milliyetinin vahdeti mi?, İslâm ittihadı mı?, Türklerin tevhidi mı?, ne gerektir, düşünsünler. Bütün bu fikirlerin başlangıcı, hareket noktası şu basit, güzel maksadımız olduğu için, Osmanlı milliyetinin vahdetini, İslâmın ittihadını, Türklerin tevhidini mi, ne istiyorsan iste, fakat bu yücelıklere ermek için evvel emirde gel, bizimle çalış! Yaratılışlarındaki cevherden istifade ile Türkler dahilde olamazsa hariçte her suretle yükselişe erişsinler. Böyle olduklarını da yare ve ağyare göstersinler. İrfan yolunda, hatta millî irfanda ilerlesinler. Elli altmış sene içinde harika bir sanat mertebesine yükselttikleri millî lisanlarını daha ziyade düzeltsinler, yüceltsinler. Bununla beraber, Türk edebiyatına daha canlılık, daha parlaklık versinler. Hikâyelerimizi, tarihlerimizi, eserlerimizi garp lisanlarına tercüme etmeğe koyulsunlar. Medenî cihan zorla bizi bir Avrupa kavmi gibi telâkki, milletler cemiyetine kabul eylesin.

O zaman, en seçkin ikbalin yolunu bulmuş oluruz. Biz bütün bu yükselmeleri bu tecellileri pek ziyadesiyle gerçekleşebilir görüyoruz. Şu kadar ki, bu yüce hedefe ermek için en güzel, sade, o kadar değil yegâne vasıta, bu yüce yolu tamamiyle idrak eyledikten sonra, herbirimiz özel mesleğimizde, tababette, dava vekilliğinde, ticarette, ziraatte, malî işlerde ve sairede o memlekette, bu memlekette, benzerlerinin üstünde olmağa, bununla beraber de derece derece, şu arzet-

tiğimiz vazıh ve meşru surette umumî hayrı, millî ikbali düşünmeğe çalışmak daima çalışmaktır. Bunun içindir ki, bütün şu mufassal bahse, yine bu sefer de, Latin şairlerinden birinin şu sade olduğu kadar büyük sözüyle son veririz: "Çalışalım!.."

Mısır, 26 Mayıs 1904
ALİ KEMAL

BİR MEKTUP

AHMET FERİT (Tek)

Ser muharrir Beyefendi,

Muteber Türk'ün birkaç nüshasında neşrolunan "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli fâzılane makaleyi okudum.

Makalenin muharriri, ifadeleri arasında bazı katî hükümler veriyor, fakat *makalenin hitamında* gayet vazıh şüphecilikle her türlü hükümden kaçınarak, makalesini büyük bir soru işareti ile bitiriyor ve "Üç Tarz-ı Siyaset"ten birinin tercihini *Türk*'ten ve okuyucudan bekliyor.

Bendeniz, tabiatım gereği şüpheci olamadığım ve Türklerin bugüne kadar pek az işlemiş, pek az yorulmuş dimağlarının bu gibi ilmî müzakereler ve münakaşalar ile yorulmağa, gelişmeğe ve olgunlaşmağa ihtiyacına kani bulunduğum için, zikredilen makaleye şöyle böyle bir cevap hazırlamıştım. Bunu takdim etmek isterken, yüksek gazetelerinde edibane ve münekkidane bir cevap neşrolundu.

Bendeniz, "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesinin cidden tetkik ve münakaşaya değerli bulunduğuna kani olarak cevap yazmış idim. *Türk*'te neşrolunan cevap, bilâkis, bahsi geçen makalenin hayallerden, kuruntalardan ibaret bulunduğunu iddia ediyor. Bu iddia âciz fıkrimi asla değiştirmedi, fakat cevabımı uzatmağa sebep oldu. Çünkü *Türk*'te neşrolunan cevap, lisanının şiddetiyle, bir nevi edebiyat meraklılarını, bilhassa bazı tarih ve içtimaî ilim bigânelerini ikna edebileceğinden, evvelemirde bu cevap makalesini red, ikinci olarak da asıl makaleye cevabımı yazmağa mecbur kaldım. Bu uzun red ve cevabım muhterem *Türk*'ün bir köşesinde yer bulabilirse bahtiyar olurum.

"Cevabımız"ın muhterem muharriri, biraz karışık, biraz düzenden yoksun makalesinde başlıca şu fikirleri dermeyan ediyor :

"Hiçbir padişahımız, hiçbir vezirimiz, bilgemiz, ne yakın ne uzak bir mazide, hatta ne de halde, ne İslâm, ne Osmanlı milliyeti, ne Türklerin tevhidi yoluna emeğini vakfeylemedi. Bunlar hep icrası gayr-i kabil garip tasavvurlar, vehimler ve hayallerdir. En coşkun bir hayale bile

sığmaz karışık rüyalardır. Hem "Üç Tarz-ı Siyaset"in muharriri, bu siyasetleri, tarihi, indîliklere göre bol boluna bölerek, tanzim ederek vakaların hakikatini alt-üst ederek meydana çıkarmıştır".

"Tarih, tarih! Lâkin tarihe gayet dikkat ile, insaf ile bakmalıyız. Gelişi güzel vakaları tarihe delil ve tarihî vakaları şahit getirmek... o şahane fenne hürmetsizlik olur".

"Bizim için Türkü İslâmdan, İslâmı Türkten, Türk ve İslâmı Osmanlılıktan, Osmanlılığı Türkten İslâmdan ayırmak, *tekliği üçe bölmek* olamaz".

"Biz hakikatlara daha muvafık, vakalara daha mutabık bir yol takip eyleriz. İçtimaî bir topluluğun cemiyet olarak ıslahı, o topluluğu terkip eden fertlerin ıslahına, feyzine bağlıdır. Biz, Türklerin fertler itibariyle yükselmesine çalışanlardanız".

Türkler hâli muhafaza eyleyebilsinler, topluca sona ermekten kurtulsunlar, ikbâl yolunu tutsunlar... sonra Osmanlı milliyetinin birliği mi? İslâmın ittihadı mı? Türklerin birleştirilmesi mi? Ne gerektir düşünsünler... Bütün bu fikirlerin mebdei, başlangıç noktası, şu basit, güzel maksadımız olduğu için, Osmanlı milletinin vahdetini, İslâmın ittihadını, Türklerin tevhidini mi, ne istiyorsan iste; fakat bu yükselişe ermek için evvel emirde gel bizimle çalış!..."

Ve, "yine bu sefer de, Latin şairlerinden birinin şu sade olduğu kadar büyük sözüyle son veriyoruz : Çalışalım!..."

Bendeniz zannediyorum ki : Kucak kucak tarihten, sosyolojiden bahseden, bölük bölük vakaları şahit gösteren bu vaazlar ne tamamen doğrudur, ne de "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesinin ruhuna ve usulüne edilen itirazlar haklıdır. Makale sahibi, belki konunun fiilî siyaset olmasına rağmen, nazariyelere, mantıka çok ehemmiyet ve mevki bahşetmiştir. Fakat tarihî delilleri, tedvin usulü ve mütalealarıı tamamen doğrudur.

"Hiçbir padişahımız, hiçbir vezirimiz, bilgemiz ne yeni ne eski bir mazide, hatta ne de halde İslâm ittihadı, Osmanlı milliyeti, Türklerin tevhidi yoluna emeğini vakfeylemedi" demek, bütün son asrın güzide vezirlerini siyasetsizlikle, mesleksizlikle itham olur. Onlar bu hakaretin fevkindedir.

Evet, Türkleri birleştirmek siyaseti, istikbal için bır şansa sahip olsa da, bugün henüz pek yeni, pek turfanda, her ne türlü olursa olsun Osmanlı siyasetine fayda celp edebilmekten pek uzak olduğu için,

siyasî ricalimiz tarafından takip edilmedi. Zaten "Üç Tarz-ı Siyaset" muharriri de buna başka bir mevcudiyet tarzı, diğer bir tecelli sureti isnat etmiyor. Fakat İslâmlık siyaseti, bilhassa Osmanlılık siyaseti böyle değildir. Birincisi, bugünkü padişahın[1] emellerinin en seçkini görünüyor. İkincisi, bütün siyasî ricalimizin son asırda hareketlerinin hedefi oldu.

Büyük Selim'in, bu Suriye, Mısır, Hicaz, Yemen fatihinin, bu ilk Osmanlı halifesinin siyasetini Osmanlı müverrihlerinden bazıları, tamamen haklı olarak İslâm ittihadı politikası diye tavsif eylemekte ve hattâ bu fikirle oğlunun, Kanunî Süleyman'ın babasının eserinden saparak Osmanlı satvetini garbe tevcih etmesini hatalı görmekte ve tenkit etmekteler ise de, biz İslâm ittihadı tabirinin son asırda Avrupalılar tarafından, diğer emsaline nispetle düşünülmüş, vazedilmiş bir tabir olduğunu zan ettiğimizden, bu uzak maziden sarfınazarla son siyasete, zamanımız Sultanın politikasına dikkatli bir göz atmak ile iktifa edeceğiz.

Adı geçen Sultan, pek sevdiği tâbir ile Müslümanların halifesi, elçilerle, murahhaslarla, komisyonlarla, mebuslarla, imkân derecesinde dış neşriyat ile, bütün dünyaya yayılmış İslâmların muhabbetini celbe, hilâfet makamına kalplerinin raptedilmesine çalışıyor, onları Osmanlılığa yaklaştırmaya çaba gösteriyor. Osmanlı ülkelerine gelen İslâm ahalisini akıl ve dirayeti derecesinde ağırlamağa çalışıyor, İslâm âleminin ehemmiyet isnat ettiğini zan eylediği zatları yanına alıyor. Hicaz'ın muhafazasını Anadolu'nun muhafazasına ve müdafaasına tercih ediyor; İslâmların, hem de cahil İslâmların saf-dilâne hislerini okşayacak hareketleri kemal-i memnuniyetle icra ediyor; İslâmın görünür kaidelerine riayetten hiç geri kalmıyor, memleketin dinî taassubunu muhafaza için her köşeye, bucağa hocalar göndermekten, mektep programlarını dinî tedrisat ile dolu hale getirmekten bile çekinmiyor.

Bizce, hep bunlar, günümüzdeki siyasetin cehaleti göz önünden kaçırılmamak şartıyle, İslâm siyasetinin birer parçasıdır. Bilemeyiz, bugünkü bir Osmanlı padişahı, bu hususta daha nelere teşebbüs edebilir.

Ah! İşte "Cevabımız" muharririnin anlamak istemediği nükte, şu son cümlede mündemiçtir; ve bunu anlamak istemediği içindir ki : "Rumelinin Müslümanlarını muhafazaya muktedir değil iken, Hindis-

[1] O zaman padişah Abdülhamid Han idi.

tan'dakileri ele geçirmeye kalkışmak, en coşkun bir hayale bile sığmaz karışık rüyalardandır. Türklerin tevhidi için cihanı ne kadar alt-üst etmek, hiç olmazsa koca Rusya Devletini gövdesinden ne derece kırmak lâzımdır düşünülsün" deyip durmaktadır.

Ey üstad!... Gerek İslâm ittihadı, gerek Türklerin tevhidi siyasetleri, bugün bir gaye, siyasî bir gaye, bir hedef, aslî bir hedeftir. Her ikisinin kabul ve takibi halinde de o tasavvur ettiğiniz harplerin hiçbirine teşebbüs olunmayacaktır ve bu sebepledir ki bu tasavvurlar, güç olmakla beraber, karışık rüyalar değildir. Siz bir terakki ve şahsî tekâmül tasavvur ediyorsunuz. İşte, bugün İslâm veya Türk siyasetini takip demek, bu emeli, bu hakikî hedefi, terakki ve tekemmül etmek üzere bulunan o şahısların dimağlarına yerleştirmeğe çalışmak demektir. Osmanlılar kılıç kuvvetiyle itaat altına almaya kalkmıyacaklar; İslâmlar, yahut Türkler dimağ kuvvetiyle birleşmeğe can atacaklardır. Devletlerin, cemiyetlerin siyasî hayatında yalnız kılıç, pazu kuvvetini methedip aşırı biçimde övmemeliyiz. Bu maddî kuvvetin fikrî kudret ile mukavemet edilmez bir satvet ve şevket kazanacağını da düşünmeliyiz. Kılıca, pazuya hükmeden de dimağdır.

Osmanlı milleti teşkili siyasetine gelince... Lâkin millî hayatımızı tanzime, idarî işlerimizi düzene koymaya teşebbüs edeliden beri bütün hareketlerimiz, bütün emellerimiz bunu istihsale vakfedildi.

Tanzimat-ı Hayriye budur. Bigâne nazarlara meçhul kalsa da, merhum Sultan Abdülmecid'in Reşit, Âlî, Fuat ve Mithat'ların eserleri, eserlerinin ruhu bundan, bu "Osmanlı milliyeti" teşkili arzusundan ibarettir.

Temsil, siyasî lisanda, hâkim millet dışındaki ahaliyi dinen, lisanen, ahlâken, vicdanen hâkim millete benzetmektir. Buna muvaffak olmak halinde hükümetin idaresi altında, birbiriyle tamamen müsavi, aynı millî ve vatanseverlik hissi ile mütehassis fertlerden oluşmuş bir "tek millet" bulunur. Fakat, daima temsilin muhtelif kollarına bir anda müracaat etmek kabil olamaz. Meselâ, dinen temsil, eskiden en geçerli bir usul olduğu halde, zamanımızda oldukça medenîleşmiş kavimler arasında ekseriyetle terk edilmiştir, icrası kabil değildir. Bu halde bütün hükümet kuvveti, lisanen temsil inancına tevcih olunur. Lisan birliği ahaliler arası münasebetleri ve muameleleri çoğalttığı cihetle tabiî temsile pek çok hizmet eder. Edebiyat birliği, oldukça gelişmiş kavimlerde, âdeta din birliğinin yerini tutmak iktidarındadır. Binaenaleyh, muhtelif millettlerden oluşmuş olup ahalisini

temsile uğraşan hükümetler, memleketinin gevşek, bilhassa resmî dine yakın dinli ahalisi yanına vaizler, muallimler, müderrisler yollar. Bütün muhtelif milletler arasına hâkim milleti hicret ettirerek onların seyrekleşmesine çalışır. Boyunduruk altındaki milletlerin lisanının, edebiyatının, tazyik ile gelişmesine ve genişlemesine mâni olur, ve hükümetin lisanını, gücünün yettiği her vasıta ile, bilhassa mekteplerle, umumî lisan haline sokmağa gayret eder. Bu tazyiklerin hepsine mukabele edebilen bir millet eğer karşıya çıkarsa, o halde imkân dairesinde o milletin dış ülkelere muhaceretini teşvik etmekten başka çare kalmaz. Bu da mümkün olmazsa bilmelidir ki, o millet mevcudiyetini muhafazaya, yaşamaya ve belki de istiklâl iddia etmeye namzettir.

İşte, Osmanlı Devletinin zamanımıza kadar devam eden bir asırlık hayatı hep bu mücadeledir. Osmanlı hükümeti, Tanzimattan beri, kuvvet ve kudreti derecesinde, imkân dairesinde bu temsil vasıtalarından bir çoğuna müracaat etmiştir.

Dinen temsil... Fakat bu bir dinî emir, bir dinî vecibedir. Hiçbir İslâm hükümeti tasavvur olunamaz ki, buna şöyle böyle riayet etmiş olmasın. Anadolu'dan sarfınazar, Girit, Bosna, Arnavutluk, Bulgaristan, hulâsa bütün Rumeli Müslümanları, Osmanlıların, o hiç Osmanlı milliyeti ile uğraşmadığı iddia olunan padişahlarımızın, vezirlerimizin bu temsil tarzına fevkalâde riayetlerini gösterir. Memleketimizin bir kısmı, mesâle Anadolu'nun şarkı, elan dinî temsile uygun bir zemin olduğu için dindar hocalar bölük bölük bu canibe gönderilmektedir.

Tanzimat, ortaçağ âdetlerinin terki demek olduğundan, bu devrin temsili de daha medenî bir tarzda vuku bulmuştur. Tanzimat, evvel emirde hukuken, idareten temsile uğraşmıştır. Tanzimat öncesinde Osmanlı devletinin tebaası birbirine müsavi ve kaynaşmış olmayıp, her ırk, her din başlı başına idare olunur, hususî bir fırka, bir millet, hükümet içerisinde birer hükümet idiler. Yenileşme devri siyasileri, büyük ihtilâlin müsavilik kaidesini, o medeniyet örtüsünü siper ittihaz ederek, bu farklılıkları bozmağa, Osmanlı tebaasını idarî bakımdan birleştirmeğe çalıştılar.

1856 Hattı Hümayununun bahsettiği "maarif ve zamanın terakkisi ile mütenasip ıslahat", patriklerin siyasî iktidarını azaltmak, papazların varidatını kesmek, adlî işleri karma Osmanlı mahkemelerine tevdi

etmek, Hıristiyan mekteplerini, kiliselerini teftiş altına almak demekti. Bunlar, muhtelif milletlerin millî ve siyasî hayatlarını tahdit etmek idi.

Osmanlı hükümeti, memleketin muhtelif cihetlerine, bilhassa gayrimüslim milletler arasına muhacir iskânına çalışmaktan geri durmamıştır. Son Rus muharebesinden evvel gelen Rusya, Kafkasya muhacirleri, bugünkü Bulgaristan'a yerleştirilmişti. Şimdiki Girit muhacirleri İzmir civarına, Bosna'nınkiler kısmen Rumeli'ye yerleştiriliyorlar.

Yine Osmanlı hükümeti, bilhassa mektepler ve lisan ile de derinliğine meşgul oldu. 1856 Hatt-ı Hümayunu, o vakite kadar ruhsatsız tamir ve inşa edilen Hıristiyan kilise ve mekteplerinin tamir ve inşasına resmî müsade istihsali kaidesini vazetti, tedris usulü ve muallimlerin seçilmelerini hükümetin teftişi altına aldı. 1869 Maarif nizamnamesi, yüksek ve idadî tahsilini, farklı milletlerin umumu için aynı ve Türkçe olarak tanzim eyledi. Umumî olarak, tedris usulunün ve kitapların seçilmesini maarif müdürlerine terk ve tevdi ettikten başka, iptidaiye kadar, tekmil gayrimüslim milletlerin mekteplerinde, resmî lisanın tahsil edilmesini mecburî yaptı. Bu ihtimamların neticesi, meyvaları tamamen derlenemedi. Fakat, maksadımız bunların düşünüldüğünü, padişahlarımızın, vezirlerimizin, Osmanlı milliyeti fikrine emek vakfeylediklerini, bir yol izlediklerini ispattır. Cidden tatbik olunabilseydi, temsil bugün bir hayli ilerlemiş olurdu.

Âlî Paşa'nın Hatt-ı Hümayunu gibi Mithat'ın Kanun-u Esasisî de tamamen bu inanca, Osmanlı ülkeleri sakinlerini birleştirme ve karıştırmaya bunlardan bir Osmanlı milleti meydana getirmeğe, ve bu millete Türkçeyi resmî ve millî lisan yapmağa matuf oldu.

Kanun-u Esasînin sekizinci maddesi mucibince "Osmanlı Devleti tâbiiyetinde bulunan fertlerin cümlesine, herhangi din ve mezhepten olursa olsun, istisnasız Osmanlı tâbir olunur."

On sekizinci maddesi : "Osmanlı tebaasının devlet hizmetinde istihdam olunmak için, devletin resmî lisanı olan Türkçeyi bilmeleri şartını" vazeylemiştir.

On altıncı madde : "Bilcümle mektepler devletin nezareti altındadır. Osmanlı tebaasının terbiyesi bir ittihat ve intizam tarzı üzere olmak için, gerekli esbaba teşebbüs olunacaktır" diyor.

"Cevabımız" muhterem muharririnin, biraz safdilâne, her siyasî hareketi görmek için aradığı "hatt-ı hareket cetveli" siyasî lisanda bundan daha açık neşr ve ilân olunamaz.

Cevap muharriri, bir de ağzı dili olmayan biçare tarihe acıyarak "Üç Tarz-ı Siyaset"te bahsolunan tarihî bir vakaya itiraz ediyor. Kendisine mahsus bir lâtif beyan tarzı ile, Napolyon, Türk milliyeti fikrine taraftar değildi. bilâkis Türklüğü parçalamağa uğraştı, diyor

Evet : Nopolyon, esasen arzusuna karşı parçalanmış Türkiye'nin kısımlarını takviyeye çalıştı, fakat Türk milliyetine muarız olduğu için değil, parçalanmaların önünü alamadığı için, Rusya'nın karşısında yalnız kalacak bu parçaları takviyeye uğraştı. Yoksa, daima Rusya'ya muarız, muhalif politika takip ettiğinden, her zaman Türkiye'nin haliyle muhafazasına, binaenaleyh Türk milliyetinin kudretinin ziyadeleşmesine, ve temsilde muvaffakıyetine çalıştı. Bunu kısaca ispat etmek üzere, Fransa hariciye nezareti memurlarından birinin eserinden bir parça nakledeceğim. Avrupalılar şarkı bilmezler, fakat Fransızlar, kendi siyasetlerini, elbet Cevabımız muharririnden iyi bilirler. "Fransa hükümeti, şarkı asıl haliyle muhafaza politikasından sarfınazar ettiğini zanettirecek bazı ânî değişikliklere rağmen, daima Hatt-ı Hümayunun mülhem bulunduğu anlaşma ve katılma fikrine sadık kalmıştı".

Üçüncü Napolyon'un hariciye nazırının dediği gibi Fransa, Osmanlıların muhtelif milletleri arasında asla bir fark tesisine taraftar değildi. İhtimam ve taraf tutmada müslim tebaayı, gayrimüslimden ayırmıyordu (İstanbul sefirine yazılar, 22 Mart 1867). Her ikisinin refah ve saadeti önce, idarî yeknesaklık, mülkî ve siyasî müsavat esaslarının peyderpey daha samimî bir surette tatbikine vâbeste idi. Hepsi ayni hukuka malik olmalı, ayni menfaatlerden faydalanmalı idiler.

"Hulâsa, Tuileri (Tuileries) kabinesi, imtizaç ve soyların erimesi (zevebân-ı ecnas-fuison des races) maksadını takip eyliyordu. Türkiye'de farklılaşmayı ortaklığa tahvil; ittihadı, karşılıklı uzaklaşma, halkın ekseriyetini memleketin sergüzeştine hemen hemen bigâne kılan karşılıklı uzaklaşma yerine ikame eylemek istiyordu[1]"

"Tarih, tarih... lâkin tarihe gayet dikkat ile, fakat aynı zamanda biraz tetkik ve tetebbu ile bakmalıyız. Tarihî vakaları iddiaya delil olacak vaçhile gelişi güzel tahrif ile meydana koymak, bilmeyiz ama o şahane fenne bir mertebe hürmetsizlik olmaz mı?"

Cevabımız'ın fazıl muharririne göre, bu hakikatların hepsi indî görüşlerdir. O, müverrihin söylediklerini kabul için, muharebeler, "hatt-ı

[1] La Turquie et le Tanzimat, par Engelhardt Tome 1, page 218.

hareket cetvelleri" görmek, hatta belki bu beyanatın yerini kitapta müşahede etmek istiyor. Fakat, tarih, bilmeliyiz ki yalnız kitapların metinlerinden, hatıralardan, muharebe derecesindeki büyük içtimaî vakalardan çıkmaz. Bunlar mevcut ise âlâdır. Lâkin olmadığı zamanda, sair küçük vakalardan çıkarılır. Müverrih, bunları tetkik ve tenkit eyler. Kısımlara, fasıllara ayırır ve hattâ isimler vererek okuyucunun gözü önüne serer. Yoksa, zamanımızda, kitaplardan, tarih kitaplarından nakledilerek yazılan, yalnız düşünce ile değil, tercüme ile derlenen eser sahiplerine müverrih bile denemez.

Önceki beyanattan anlaşıldı, zannediyoruz ki "Üç Tarz-ı Siyaset" muharriri bu yolu sırf hayalî olarak icat etmemiş, türetmemiştir. Biri diğerinden tamamen farklı olarak üç tarz-ı siyaset mevcuttur. Bunlar gaye, hakikî hedef olarak takibi mümkün olduktan başka, ikisi millî hayatımızın muhtelif devirlerinde takip edilmiştir bile. Bu halde "Cevabımız" muharririnin lâtif bir safsata ile "Türkü İslâmdan, İslâmı Türkten, Türk ve İslâmı Osmanlılıktan, Osmanlılığı Türkten, İslâmdan ayırmak, tekliği üçe bölmek" ten kaçınması, bilemeyiz amma, bir darbeye maruz kalan çocukların, tehlikeden kurtulmak üzere gözlerini yummalarına benzemez mi?

Onun "Hakikatlara daha muvafık, vakalara daha mutabık yolu" tâbiri veçhiyle "koskoca devleti" içtimaî bir topluluğu yönetmeye kâfi değildir

Evet. . . "İçtimaî bir topluluğun cemiyet itibariyle ıslahı, o topluluğu terkip eden fertlerin şahıs itibariyle salahına, feyzine bağlıdır", Bugünkü içtimaî tetkiklerin gösterdiği bu dava belki pek ziyade gerçektir. Fakat şunu unutmamalıyız ki Osmanlılık, fertleri havi olmakla beraber, bir de manevî şahıstır. Fertlere tavsiye edilen çalışmak hedefi manevî şahsa gelince, büsbütün müphem ve manasız olur. "Türkler hali muhafaza eyleyebilsinler, topluca zevalden kurtulsunlar" demek için, evvelemirde o heyetin, o manevî şahsın hedefini, siyasî hedefini, hatt-ı hareketini tayin etmek lâzımdır. Fertlerin yükselmesi ile uğraşırken, devlet gemisini maksatsız, hareket hedefi olmadan bırakmak arzu ediliyorsa o başka. Fakat böyle olmadığı takdirde, ilgilenmeden, alay edercesine, "Üç Tarz-ı Siyaset"i red değil, istekle bu üç yoldan birini seçmek ve tercih etmek lâzımdır.

Makale sahibinin suali de bundan ibaret idi. Pek ziyade karışık yönleri, son derece muğlâk içtimaî hayatı, gayet basit bir kaide, bir

düstur içine sokmak bugünkü ilme sığamaz. Bir siyasî muharrir, bir içtimaî rehber için içtimaî felsefede bu kadar sathî görüş, siyasette bu derece hedefsizlik bilmem caiz olur mu?

Bu halde yine makale sahibinin suali cevap bekliyor :

Osmanlı Devletinin saadeti için, İslâm ittihadı, Türk ittihadı, ve Osmanlılık siyasetlerinden hangisini takip etmek yararlıdır?...

* * *

Makale yazarı, Osmanlı menfaatları nokta-i nazarından ittihaz ve takibi mümkün üç siyasî yolu açıkladıktan ve ayrıntılarıyle anlattıktan sonra, içlerinden bir tanesini, "Osmanlı milliyeti" siyasetini, bugün takibi gayr-i mümkün, yalnız o kadar değil, hatta ihyası kabil değil diye bir tarafa atıyor.

Geri kalan ikisini : İslâm ittihadı ve Türk ittihadı politikalarını, birçok dahilî ve haricî mânileri saymakla beraber, ayni imkân ve menfaat derecesinde buluyor.

Acizane fikrimce, muharririn bu hükümleri isabetli değildir. Yukarda söylediğimiz veçhile, makale sahibi mantığın kesinliği içgüdüsüyle bu hataya düşmüştür. Bizce İslâm ittihadı siyaseti, gerçeğe ulaşması mümkün olmayan, geleceği güçsüz, fakat hal-i hazırda takibi kabil ve yararı düşünülebilen bir siyasettir. Türklerin ittihadı politikası gelecekte daha kuvvetli, daha talihli, fakat bugün hemen gayr-i mevcuttur. Mevcut olmayan şeyden istifade edilemez. Osmanlı milliyeti siyaseti, bunların aksine olarak, gelecekte pek parlak neticeler vaad etmese de, günümüzde en kolay izlenebilir, en ziyade yararlı bir politikadır.

Münakaşalarımızın mevzuunu teşkil eden milletlerin hepsi el'an yarı medenîdir, denebilir. Bunların dimağlarının en sağlam noktasını, fikrî ve manevî mevcudiyetlerinin en faal, en canlı kısmını din işgal eder. Binaenaleyh, bugün Müslümanlar arası dinî siyaset her türlü siyasetten daha kuvvetli olmak mazhariyetindedir. Günümüzde birçok münevver İslâmlara rastlanıyor ki, İslâm ittihadı fikir ve emelini pek büyük bir lezzetle tahayyül ve tasavvur etmektedirler. Bu sebepten, İslâm siyasetinin oldukça kuvvetli bir tekemmül zeminine malik olduğunu iddia etmek, hata olmaz. Dikkat buyurulsun : İslâm ittihadının icrası mümkündür, demiyoruz. Belki, hiç de kabil olmayacağına kaniiz. Zaten, hayalî gayeye ulaşmak kabil midir? Makale muharririnin et-

raflıca anlattığı bütün mâniler bu siyaseti bugün gerçekleşemez yaptığı gibi, siyasî işlerde milliyet fikrinin dinî inançlara üstünlüğü belki gelecekte dinî siyasetin büsbütün unutulmasını icap ettirecektir. Fakat bu böyle olmakla, Osmanlı hükümetinin, siyasî mevcudiyetine bir destek olmak üzere, İslâmiyetin kuvvetinden istifade etmemesi icap eylemez. Hatta, İslâmın manevî rabıtalarını muhtelif vasıtalar ile çoğaltmaktan pek büyük faydalar umulur. İşte bu sebepledir ki Osmanlı Devleti, İslâm siyasetine, İslâm birliği siyasetine ehemmiyet vermelidir.

Türk siyaseti, gelecekte İslâm siyasetinden daha kuvvetli olmak ihtimalini haizdir. Türkler, hemen bir diğerine bağlı olarak, 30-35 milyonluk büyük bir kavim teşkil etmektedirler. Rusya'nın ülke büyüklüğüne karşılık, siyaset erbabınca malûm olan siyasî ve içtimaî zaafı düşünülürse uzak bir istikbalde büyük bir Türk hükümeti tasavvur etmek belki sırf bir hayal olmaz.

Günümüz medeniyeti, emelindeki gaye olmak üzere iddia ettiği "İnsaniyet" devresine bugünkü ağır gidişle yürümekte devam ederse, belki böyle bir Türk imparatorluğu meydana gelir. Mamafih bu siyasetin esasını, ruhunu teşkil edecek manevî bağlılıklar, tâbir caiz ise, elektrik bağı henüz teessüs etmediğinden, bugün buna istinaden hiçbir şey yapılamaz. Sırf tetkik ve tetebbu alanına inhisar eden bu siyaseti Osmanlı Devleti hedef ittihaz etmiş görünemez, çünkü hiçbir fayda umulmaz.

Osmanlı siyaseti, işte Devlet-i Âliyenin şimdiye kadar en ehemmiyetle takip ettiği bu politikadır ki, yukarda bahsi geçen üç siyasetten en esaslı ve icrası en kolay olanıdır. Öbür siyasetler, Osmanlı Devletine hayat mücadelesinde ancak birer destek, birer yardımcı, birer savaş yardımcısı olabilirler. Osmanlı siyaseti, bilâkis, Osmanlı Devletinin en kuvvetli zırhı, en büyük savunma silâhı, en doğru hedefidir. Üç Siyaset muharririni bu hususta yanlış hüküm vermeğe sevkeden şey, adı geçenin hakikatten, maddî gerçekten ziyade mantıkî ve felsefî katiyetle uğraşmasıdır. Mantık, hükümleri katî ve nihaî olarak verir. Fakat hayat, karmakarışık içtimaî hayat, bazan, bazan değil ekseriya bu hükümlere asi kalır.

Evet; "Üç Tarz-ı Siyaset" muharririnin dediği pek doğrudur. Osmanlı ülkelerini bulundukları hudutlarla muhafaza etmek, bu hudutlar dahilindeki ahaliyi tekmil Osmanlı, Türk yapmak kabil değil, belki olanaksızdır.

Fakat siyasiyat fiiliyattır, hayattır. Binaenaleyh bunda katiyet, mükemmeliyet, tamamlık aranamaz. Türkiye tekmil hudutlarını, tekmil tebaasını muhafaza edemiyecek, geri kalan tebaanın hepsini Türk yapamıyacak, farz edelim. Ne zararı var? Ne olursa olsun, oldukça kuvvetli, el'an yaşayan bir millet var ya. İşte onun hayat ve faaliyeti pahasına muhafaza ve müdafaa edeceği hudut Osmanlı ülkeleri, onun imkân dairesinde temsil edeceği ahali Osmanlı milletidir. Biz, tekmil elimizdekini müdafaa ve temsile, Osmanlı siyasetini takibe fikirlerimizi hasreyleriz. Muvaffak olduğumuz kadarı bize kalır, kalmıyanı gider, kaderin hükmü veya tabiat kanunun zorlaması deriz, kaybetmekliğimiz muhakkak olan şeylerden başka hiçbir şey kaybetmeyiz, fakat kazanabilirsek ancak bu yolda, bu meslekte kazanırız.

İşte bu sebeplerden dolayı, fikrimce, Devletimizin en birinci hedefi Tanzimatın, Hatt-ı Hümayunların, Kanun-u Esasînin maksatları, merhum Sultan Abdülmecid'in Reşit, Âlî, Fuat ve Mithat'ların emellerinin gayesi olan Osmanlı siyasetini takip etmek olmalıdır. Millî mevcudiyetimizin asıl koruyucusu budur. İslâm âlemi şu esnada gittikçe uyanmakta, iktidar ve hayat kazanmaktadır. Hilâfet vasıta ve rabıtasıyle bu kuvveti hükümetimize, içtimaî topluluğumuza bir istinatgâh yapmağa çalışmak, tedbirli şekilde, hükümet iktidarı hududunu tecavüz etmeyerek, İslâmın tevhidi şaşaalı adı altında İslâmiyeti Osmanlı menfaatlerine yardımcı etmek hiç yararsız değil, bilâkis pek yararlıdır. Türk siyaseti bugün mevcut değildir; fakat Osmanlı siyaseti millî mevcudiyetimizi muhafaza ederse, belki gelecekte İslâm birliği siyasetinin gözden kaybolduğu zaman bize bir yardımcı olur. Bilmem siyasî işlerde, fırsatları değerlendirmekten (opportuniste')likten daha doğru, daha faydalı bir yol var mıdır?"

Mısır, Haziran 1904
AHMET FERİT